

III kurs Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego (II kurs Wyższej Szkoły Wojennej) w budowie bezpieczeństwa państwa

(1921–1923)

Autor przedstawia kolejne wyniki badań nad wyższym szkolnictwem wojskowym okresu międzywojennego (por. „Bellona” nr 3/2015, nr 4/2016). Charakteryzuje i ocenia system kształcenia oficerów Sztabu Generalnego na przykładzie III kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego. Omawia problemy, z jakimi borykało się dowództwo Szkoły w czasie budowy systemu kształcenia dostosowanego do dwuletniego cyklu nauczania (1921–1923) oraz zwiększonej liczby słuchaczy. Zaznacza w wdrażaniu nowej filozofii kształcenia, która wymagała od słuchaczy i wykładowców ciągłego samodoskonalenia oraz budowy podstaw struktury organizacyjnej Wyższej Szkoły Wojennej. Wskazuje, że kształcenie w polskiej uczelni oficerów Sztabu Generalnego znacznie wzmacniało potencjał obronny Polski.

SŁOWA KLUCZOWE

Wojenna Szkoła Sztabu Generalnego, III kurs Szkoły Sztabu Generalnego, Wyższa Szkoła Wojenna, Francuska Misja Wojskowa w Polsce, oficer Sztabu Generalnego

dr
**ANDRZEJ
WSZENDYRÓWNY**

*Zajmuje się badaniami
nad funkcjonowaniem
Oddziału II Sztabu
Głównego WP i wyższego
szkolnictwa wojskowego
w okresie
międzywojennym.*

Budowę pokojowego systemu kształcenia oficerów Sztabu Generalnego zapoczątkował II kurs Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego. Jego absolwenci: mjr Szt. Gen. Tadeusz Zieleniewski, mjr Szt. Gen. Józef Hyc, kpt. Szt. Gen. Aleksander Radwan-Pragłowski, mjr Szt. Gen. Bolesław Pikus i por. Szt. Gen. Witold Rodys byli pierwszymi polskimi asystentami wykształconymi na potrzeby wyższej uczelni wojskowej. Od następnego kursu mieli oni prowadzić zajęcia z polskimi oficerami i jak najszybciej zastąpić francuskich wykładowców głównych przedmiotów. W trakcie kursu starano się

wykorzystać doświadczenia wojny polsko-sowieckiej oraz dotychczasowy dorobek polskiej myśli wojskowej i stworzyć własny model kształcenia. Działaniami tymi rozpoczęto planową polonizację systemu kształcenia w Szkole Sztabu Generalnego.

II kurs Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego trwał prawie dwa lata – od 5 stycznia 1920 roku do 6 września 1921 roku (z wojenną „praktyką” od 16 kwietnia 1920 roku do 2 stycznia 1921 roku) – i został uznany za tzw. I kurs normalny Wyższej Szkoły Wojennej, od którego zaczęto liczyć kolejne promocje oficerskie tej uczelni. Wyсіtek słuchaczy i wykładowców okresu wojennego, lat 1920–1921, służył budowaniu bezpieczeństwa państwa.

Absolwenci tego kursu – 60 osób – otrzymali dyplom naukowy oficera Sztabu Generalnego i zostali przydzieleni, na wniosek szefa Sztabu Generalnego, na stanowiska oficerów Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, co znacznie usprawniło system obrony Polski.

Warunki przyjęcia do Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego

W latach 1921–1923 II Rzeczpospolita starała się przezwyciężyć historyczne zacofanie cywilizacyjne ziem polskich wynikające z odrębności byłych trzech zaborów, słabość ekonomiczną kraju oraz ograniczenia budowy potencjału wojskowego Polski.

Odradzające się państwo polskie stanęło przed koniecznością szybkiego zwiększenia wydatków na odbudowę zniszczonego kraju, którego straty w majątku narodowym szacowano na sumę 10 mld franków w złocie¹. Głównym obciążeniem gospodarki Polski były wydatki na utrzymanie prawie milionowej armii, wynoszące pod koniec 1920 roku 58% wydatków państwa². Dlatego też przeprowadzenie demobilizacji armii i jej przejście na stopę pokojową stały się podstawowymi zadaniami, które musiały jak najszybciej zrealizować władze państwa i wojska. Proces ten starano się przeprowadzić w taki sposób, aby nie zniszczyć dokonania i osiągnąć Wojska Polskiego z lat 1918–1920.

Odbudowę sił zbrojnych Rzeczypospolitej rozpoczęto od zmian strukturalnych w Ministerstwie Spraw Wojskowych (MSWojsk). Od 1 marca 1920 roku obowiązywała nowa struktura organizacyjna ministerstwa – dotychczasową organizację niemiecką zastąpiono modelem francuskim i dostosowano do potrzeb wojny polsko-sowieckiej. Po zawieszeniu broni i podpisaniu 12 października 1920 roku preliminarium pokojowych powołano zespół pod kierownictwem szefa Oddziału I Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych płk. Rudolfa Pricha, który 7 lutego 1921 roku przedstawił projekt resortu. W jego strukturze znalazł się Sztab Generalny Wojska Polskiego, utworzony ze Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych i Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego³. 10 lutego 1921 roku w Dzienniku Rozkazów Tajnych został opublikowany dekret Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego z 7 stycznia 1921 roku wprowadzający, na zasadzie próby, tymczasową organizację Rady Wojennej i Ministerstwa Spraw Wojskowych. Miała ona obowiązywać do czasu zatwierdzenia organizacji najwyższych władz wojskowych. W Ministerstwie Spraw Wojskowych wy-

¹ E. Kwiatkowski, *Postęp gospodarczy Polski*, Warszawa 1928, s. 8.

² W. Krzyżanowski, *Wydatki wojskowe Polski w latach 1918–1939*, Warszawa 1976, s. 31.

³ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Oddział I SzG, sygn., I.303.3.21, Pismo Oddziału I Sztabu MSWojsk nr 1400/Org. Projekt reorganizacji Sztabu MSWojsk z 7 lutego 1921 r.

odrębniono: Sztab Generalny, Szefostwo Administracyjne, departamenty, Sekretariat Generalny i Gabinet Ministra⁴.

Dekret Naczelnego Wodza z 3 kwietnia 1921 roku o rozformowaniu Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego spowodował, że przyspieszono prace nad nową organizacją najwyższych władz wojskowych⁵. 4 sierpnia 1921 roku Rada Ministrów zatwierdziła statut organizacyjny Ministerstwa Spraw Wojskowych⁶, a 10 sierpnia minister spraw wojskowych gen. por. Kazimierz Sosnkowski podpisał rozkaz L.4900/Org. dotyczący wprowadzenia od 19 sierpnia pokojowej organizacji ministerstwa⁷.

Także 19 sierpnia 1921 roku stosowne rozporządzenie przyjął rząd⁸. Określono w nim, że Ministerstwo Spraw Wojskowych składa się ze Sztabu Generalnego z pięcioma oddziałami, Szefostwa Administracji, Wojskowej Kontroli Generalnej, Gabinetu Ministra i dziesięciu departamentów⁹. 22 sierpnia 1921 roku Ministerstwo Spraw Wojskowych przeszło z organizacji wojennej na pokojową, co pozwoliło rozpocząć planowe zmiany w całych siłach zbrojnych¹⁰.

Zmiany objęły także Wojenną Szkołę Sztabu Generalnego. Już 6 lipca 1921 roku szef Sztabu Generalnego gen. por. Władysław Sikorski, któremu Szkoła podlegała, poinformował dowódcę Szkoły o decyzji Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego i gen. por. Kazimierza Sosnkowskiego o wyznaczeniu gen. por. Stefana Majewskiego na stanowisko szefa Polskiej Misji Wojskowej we Francji, a gen. por. Gustawa Zygałłowicza na dowódcę Szkoły Sztabu Generalnego¹¹. Ponieważ wyjazd gen. S. Majewskiego został zaplanowany na połowę sierpnia, do tego czasu generał miał przeprowadzić pierwszą część podróży taktycznej słuchaczy Szkoły oraz przygotować opinie i wnioski na temat każdego słuchacza, a następnie przekazać je szefowi Sztabu Generalnego. Wcześniej, 9 maja 1921 roku, dotychczasowy zastępca dowódcy Szkoły gen. ppor. Stefan Witkowski został mianowany członkiem Oficerskiego Trybunału Orzekającego. Stanowisko po nim 4 czerwca 1921 roku objął płk Józef Kalicki¹².

⁴ Dziennik Rozkazów Tajnych nr 3, poz. 26 z 20.02.1921 r., Dekret Naczelnego Wodza o Najwyższych Władzach Wojskowych z 20.02.1921 r.

⁵ Dziennik Rozkazów Wojskowych, Dodatek tajny nr 10, poz. 105, Dekret Naczelnego Wodza z 3 kwietnia 1921 r.

⁶ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Zespół PRM, sygn. 15, Protokół z 90 posiedzenia Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej z 4 sierpnia 1921 r., k. 246.

⁷ CAW, Oddz. I Szt. Gł. (Szt. Gen.), sygn. I.303.3.21, Pokojowa organizacja MSWojsk, Rozkaz L. 4900/Org. z 10.08.1921 r.; CAW, Gabinet Ministra MSWojsk, sygn. I.300.1.966, Pokojowa organizacja Ministerstwa Spraw Wojskowych.

⁸ Monitor Polski nr 209, poz. 278, z 19.08.1921 r.

⁹ CAW, Gabinet Ministra MSWojsk, sygn. I.300.1.966, Pokojowa..., op.cit.,

¹⁰ CAW, Oddz. I Szt. Gł. (Szt. Gen.), sygn. I.303.3.9. Ministerstwo Spraw Wojskowych. Pełnienie przez Józefa Piłsudskiego dwóch funkcji: naczelnika państwa i naczelnego wodza oraz obowiązywanie dekretu Rady Regencyjnej z 3 stycznia 1918 r. o tymczasowej organizacji władz naczelnych w Królestwie Polskim powodowały, że wiele zmian w Ministerstwie Spraw Wojskowych w okresie prowizorium konstytucyjnego zostało wprowadzonych z naruszeniem prawa.

¹¹ CAW, Gabinet Ministra, sygn. I.300.1.510, Wyznaczenie gen. por. Majewskiego na szefa Misji Wojskowej we Francji, a gen. por. Gustawa Zygałłowicza na dowódcę Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego, Rozkaz Naczelnego Dowództwa W.P. Szef Sztabu Generalnego Nr Szt. Gen. 3027/A.O. z dnia 6.07.1921 r.

¹² CAW, WSWojs., sygn. I.340.1.40, Rozkaz dzienny nr 51 z 4.06.1921 r.; Dziennik Personalny MSWojsk nr. 20, pkt 761, Dekret L:2947 z dnia 9 maja 1921 r.

W związku ze wzrostem liczby słuchaczy do 270 dowództwo Szkoły dążyło do określenia nowych kierunków działania, zadań oraz celów na przyszłość. Pracę Szkoły utrudniał brak własnych tradycji, polskiej kadry dydaktycznej i doświadczenia, a także niezbędnej bazy lokalowej.

Nowy dowódca Szkoły gen. por. Gustaw Zygałowicz za swoje główne zadanie uznał, podobnie jak jego poprzednik gen. Majewski, szybką modernizację infrastruktury dydaktycznej uczelni. Aby polepszyć warunki studiowania, zamierzał wyremontować i przebudować budynki przy alei Batorego oraz pozyskać kilka dodatkowych obiektów w koszarach przy ulicy Huzarskiej. Budynki te, zaprojektowane do innych celów, miały przestarzałe rozwiązania funkcjonalne i architektoniczne, wymagały więc kosztownych remontów, modernizacji i adaptacji na potrzeby dydaktyczne i mieszkaniowe.

W *Preliminarzu Szkoły Sztabu Generalnego na lata 1922–1923* przewidziano, że koszt funkcjonowania uczelni będzie wynosił 476 298 290 Mk, z tego Wyższej Szkoły Intendentury 87 733 000 Mk¹³. Kwoty te miały zapewnić proces kształcenia 270 oficerów słuchaczy przez 62 wykładowców francuskich i polskich. Natomiast dowództwo Szkoły Sztabu Generalnego musiało rozbudować infrastrukturę i dostosować organizację Szkoły do pokojowego systemu kształcenia oraz do potrzeb 332 słuchaczy i wykładowców¹⁴.

15 lutego 1921 roku, już podczas trwania II kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego, w *Dzienniku Rozkazów* nr 6 ukazały się warunki przyjęć do Szkoły Sztabu Generalnego na 2-letni kurs 1921–1923. Cel szkolenia nie uległ zmianie: Szkoła w dalszym ciągu miała szkolić przyszłych oficerów Sztabu Generalnego, tyle że w cyklu dwuletnim.

Do Szkoły Sztabu Generalnego przyjmowano oficerów od porucznika do majora z piechoty, jazdy, artylerii, wojsk saperskich, czołgów, lotnictwa, pociągów pancernych i samochodów pancernych. Uczyniono wyjątek dla podpułkowników, którzy także mogli podjąć naukę, ale tylko wtedy, gdy byli zaliczeni do kategorii oficerów Sztabu Generalnego grupy C i ewentualnie B.

Od kandydatów wymagano: dobrego stanu zdrowia, gwarantującego długoletnią służbę frontową; młodego wieku, umożliwiającego intensywną pracę fizyczną i umysłową pod dużym obciążeniem (maksymalnie ukończony 35. rok życia); wykształcenia ogólnego – ukończonej szkoły średniej ze świadectwem dojrzałości (z zastrzeżeniem, że w przypadku takich samych warunków pierwszeństwo będą mieli oficerowie z wyższym wykształceniem); dużego doświadczenia oficerskiego na polu walki – minimum czterech lat służby oficerskiej, w tym co najmniej dwóch lat służby w „szeregach”, z czego przynajmniej sześć miesięcy służby na froncie.

Oficerowie wojsk saperskich, czołgów, lotnictwa, pociągów pancernych i samochodów pancernych musieli wykazać się czteromiesięczną służbą w pododdziale jednego z głównych rodzajów broni – piechoty, jazdy lub artylerii. W przeciwnym wypadku mieli być skierowani do tych pododdziałów na cztery miesiące służby lub na czas brakujący do wymaganych czterech miesięcy. Absolwenci I kursu adiutantów oraz kandydaci II kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego, którzy zdali egzamin wstępny, lecz nie zostali przyjęci z braku miejsc, tzn. wszyscy zaliczeni do grupy B, zostali zwolnieni od wypełnienia warunku lat „służby w szeregach”.

¹³ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.801, Koszt administracji Szkoły Sztabu Generalnego 1922 r.

¹⁴ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.801, Koszt administracji Szkoły Sztabu Generalnego 1922–1923.

III kurs Wojennej Szkoły...

Kandydat musiał się wykazać jak najlepszą znajomością swojej broni w zakresie wymaganym dla dowódcy kompanii, baterii, szwadronu i równorzędnych oddziałów, a także mieć w wykazie kwalifikacyjnym ocenę przynajmniej bardzo dobrą, w tym wyróżniać się takimi zaletami moralno-bojowymi jak: silny charakter, wysokie poczucie obowiązku i honoru, dzielność bojowa, pilność, takt, energia, kreatywność i realizm.

Wszyscy kandydaci do Szkoły Sztabu Generalnego zostali zobowiązani do przesłania do końca lutego 1921 roku do szefa Sztabu Generalnego (Oddział V) własnoręcznie napisanych podań o przyjęcie oraz wykazu kwalifikacyjnego. Kandydaci do Szkoły mieli być wybrani w drodze konkursu opartego na wykazach kwalifikacyjnych i dwóch egzaminach¹⁵.

Kandydatów do egzaminu przedwstępnego wybrało dowództwo Szkoły na podstawie wykazów kwalifikacyjnych. Egzamin przedwstępny (eliminacyjny) przeprowadzono w kwietniu 1921 roku przy poszczególnych dowództwach okręgów generalnych, dowództwach dywizji i dowództwach armii. Egzamin polegał na pisemnym opracowaniu tematów z zakresu wiedzy ogólnej, terenoznawstwa i użytkowania map, nauki o umocnieniach połowych i służby saperkiej oraz geografii.

Podczas egzaminu z wiedzy ogólnej kandydaci musieli w ciągu czterech godzin opracować jeden z trzech zestawów tematów, np. *Rola oficera polskiego w społeczeństwie jako wychowawcy narodu; Jak wpłynęła technika na sposób walki w wojnie światowej? Wojskowo-polityczne stosunki Polski do sąsiadów, możliwości ukształtowania się ich na przyszłość*¹⁶.

Jak wspomina kpt. Marian Romeyko, jeden ze słuchaczy tego kursu, do Szkoły Sztabu Generalnego wpłynęło 1100 podań na 60 miejsc, a do egzaminu przedwstępnego z wiedzy ogólnej („ogólnej inteligencji”) dopuszczono 800 oficerów¹⁷. Romeyko zdawał egzaminy w Warszawie w kwietniu 1921 roku; z wiedzy ogólnej pisał na temat *Znaczenie korytarza lotewskiego dla Polski*¹⁸.

Poszczególne dowództwa przesłały opracowania do dowództwa Szkoły Sztabu Generalnego. 12 lipca 1921 roku ukazał się rozkaz uzupełniający warunki przyjęcia do Szkoły. Poinformowano w nim kandydatów między innymi o tym, że ich prace z egzaminu przedwstępnego są sprawdzane przez komisję egzaminacyjną Szkoły, że oficerowie, którzy zostaną zakwalifikowani do egzaminu wstępnego, zostaną powiadomieni o tym przez Szkołę oraz że każdy zakwalifikowany oficer otrzyma komplet regulaminów taktycznych potrzebnych do przygotowania się do egzaminu¹⁹.

Na podstawie wyników z egzaminu przedwstępnego (eliminacyjnego) wyłoniono grupę 144 oficerów²⁰ do egzaminu wstępnego (segregacyjnego). Przeprowadzono go od 3 do 28 paź-

¹⁵ Dziennik Rozkazów nr 6 z 15 lutego 1921 r., poz. 107, *Warunki przyjęć do Szkoły Sztabu Generalnego na 2-letni kurs 1921–1923* (L.1066.1. z dn. 28.1.1921r.).

¹⁶ CAW, WSWoj., sygn. 1.340.1.243, Tematy do wyboru.

¹⁷ W. Chocianowicz podaje, że zgłosiło się około 450 kandydatów (s. 320). Vide: idem, *W 50-lecie powstania Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie*, Londyn 1969.

¹⁸ M. Romeyko, *Przed i po maju*. Warszawa 1983, s. 110.

¹⁹ Dziennik Rozkazów nr 27 z 12 lipca 1921 r., poz. 548, *Warunki przyjęć do Szkoły Sztabu Generalnego*.

²⁰ M. Romeyko pisze o 160 oficerach (idem, *Przed i po maju*, op.cit.), a W. Chocianowicz podaje liczbę 220 oficerów (idem, *W 50-lecie powstania...*, op.cit.).

dzienniku 1921 roku w Wojennej Szkole Sztabu Generalnego w Warszawie przy alei Batorego 23 w dziewięciu szesnastoosobowych grupach²¹.

Pierwszego dnia kandydaci zdawali egzamin pisemny z taktyki ogólnej i praktyczny egzamin z jazdy konnej, drugiego dnia – egzamin ustny z zastosowania regulaminów oraz egzamin ustny z nauki o broni palnej, natomiast trzeciego – egzamin ustny z historii powszechnej i historii Polski oraz egzamin ustny z języka francuskiego.

W pamięci Mariana Romeyki utrwalił się czas egzaminów wstępnych, zwłaszcza egzamin z historii powszechnej i historii Polski, który przeprowadzał płk dr Wacław Tokarz, oraz egzamin ze znajomości broni u kpt. Tadeusza Felsztyna. Podczas tego drugiego jako pilot miał trudności z rozłożeniem i złożeniem karabinu maszynowego. Mimo to zdał egzamin wstępny z 38 lokatą na 60 przyjętych oficerów²².

Zgodnie z etatem Szkoły oraz na podstawie wyników egzaminu wstępnego na III kurs Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego w latach 1921/1923 zakwalifikowano 60 oficerów jako słuchaczy (tab. 1).

Piętnastu oficerów, którzy z braku miejsc nie zostali przyjęci na III kurs Szkoły Sztabu Generalnego, a zdali egzaminy (tab. 2), otrzymało prawo do uczęszczania na IV kurs w 1922 roku (po zdaniu egzaminu uzupełniającego z tych przedmiotów, o które zostanie rozszerzony zakres warunków przyjęcia do Szkoły Sztabu Generalnego)²³.

Oficerowie przyjęci na kurs (tab. 2) zameldowali się 14 listopada 1921 roku w siedzibie Szkoły przy alei Batorego 23. W skład tej grupy weszli najzdolniejsi i najsilniej umotywowani oficerowie, którzy swoją przyszłość wiązali ze służbą w Wojsku Polskim.

Doskonalenie systemu kształcenia Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego

Rok szkolny III kursu (I rocznik 1921/22) Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego zainaugurowano 15 listopada 1921 roku. W uroczystości udział wzięli słuchacze kursu doszkolenia i kursu artyleryjskiego oraz przedstawiciele Francuskiej Misji Wojskowej i polskich władz wojskowych²⁴. Wykład inauguracyjny pod tytułem *La force morale* (siła moralna) wygłosił płk Louis Faury²⁵. Na przykładach kampanii napoleońskich i Wielkiej Wojny wykazał, że podczas działań wojennych siła moralna żołnierzy jest tak samo ważna jak czynnik materiałowy i techniczny.

W celach szkoleniowych słuchaczy kursu podzielono na trzy grupy: A – 20 słuchaczy, B – 21 i C – 21. Na liście znaleźli się jeszcze lekarze, mjr lek. Jan Kawiński i mjr lek. Władysław Biernacki²⁶. 25 stycznia 1922 roku z listy tej ubył mjr Tomasz Strózik, który po chorobie zmarł w Szpitalu Okręgowym nr I (Ujazdowskim)²⁷.

²¹ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.276, Dodatek do Dziennika Personalnego nr 29 z 23.07.1921 r., Powołanie do egzaminu wstępnego (segregacyjnego) na dwuletni Kurs Sztabu Generalnego 1921–1923 (tak nazwano ten kurs, a nie Szkoły Sztabu Generalnego).

²² M. Romeyko, *Przed i po maju*, op.cit., s. 110.

²³ Dziennik Rozkazów 1921, R. 4, nr 27, *Rozkaz Ministerstwa Spraw Wojskowych Oddziału V Szt. L.41741 (Og.Org.)*.

²⁴ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, Rozkaz dzienny nr 69 z 14.11.1921 r.

²⁵ M. Romeyko, *Przed i po maju*, op.cit., s. 115.

²⁶ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, *Lista lekarzy absolwentów WSWoj.*

²⁷ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.42, Rozkaz dzienny nr 7 z 30.01.1922 r.

Tabela 1. Słuchacze III kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego w latach 1921/1923

Lp.	Stopień	Nazwisko i imię	Przydział
1	Mjr	Kwiatkowski Tadeusz	Centrum Wyszkożenia Piechoty Kraków
2	Mjr	Przyjałkowski Zdzisław	21 Pułk Piechoty
3	Mjr	Strózik Roman	48 Pułk Piechoty Strzelców Kresowych
4	Por.	Zawisza Jerzy	2 Pułk Artylerii Polowej Legionów
5	Por.	Kozulubski Julian	Biuro Ścisłej Rady Wojennej
6	Kpt.	Romiszowski Henryk	Oddział III Ministerstwa Spraw Wojskowych
7	Kpt. adj. szt.	Osostowicz Zbigniew	Biuro Likwidacyjne Naczelnego Dowództwa
8	Kpt.	Szewczyk Jan	Pułk Motorowy Artylerii Najcięższej
9	Por.	Pajączkowski Jerzy	Dowództwo 2 Armii
10	Por. adj. szt.	Tokarz Tadeusz	Dowództwo 26 Dywizji Piechoty
11	Kpt.	Bigo Jan	Departament III Ministerstwa Spraw Wojskowych
12	Kpt. adj. szt.	Grabiański Stanisław	Oddział I Ministerstwa Spraw Wojskowych
13	Kpt.	Lenczowski Karol	Oddział III Ministerstwa Spraw Wojskowych
14	Kpt.	Wiloch Stanisław	Dowództwo Cytadeli Warszawskiej
15	Rtm.	Dunin-Żuchowski Włodzimierz	5 Pułk Ułanów
16	Kpt.	Strażyc Marian	Baon zapasowy 5 Pułku Piechoty Legionów
17	Kpt.	Stępniewski Jerzy	Pułk Motorowy Artylerii Najcięższej
18	Kpt.	Rajchman Henryk	Dowództwo I Dywizji Piechoty Legionów
19	Kpt. adj. szt.	Orski Jerzy	Departament III Ministerstwa Spraw Wojskowych
20	Kpt.	Gruszka Józef	Dowództwo Miasta Warszawy
21	Por.	Izdebski Edward	1 Pułk Strzelców Podhalańskich
22	Kpt.	Duch Jan	57 Pułk Piechoty
23	Kpt.	Miszewski Antoni	Dowództwo Szkoły Sztabu Generalnego
24	Kpt.	Rybotycki Tomasz	82 Syberyjski Pułk Piechoty
25	Mjr	Pełczyński Tadeusz	Szkoła Podchorążych Warszawa
26	Mjr	Szafran Jarosław	13 Pułk Piechoty
27	Kpt. adj. szt.	Krogulski Władysław	Oddział III Ministerstwa Spraw Wojskowych
28	Kpt.	Mikiewicz Bolesław	11 Pułk Piechoty
29	Rtm.	Porczyński Witosław	3 Pułk Ułanów
30	Por.	Wasilewski Tadeusz	22 Pułk Piechoty

Sztuka wojenna

31	Kpt.	Janiszewski Lucjan	Oddział IV Ministerstwa Spraw Wojskowych
32	Kpt.	Horoch Seweryn	12 Pułk Artylerii Polowej Legionów
33	Por.	Czyrko Władysław	17 Pułk Piechoty
34	Rtm. żand.	Fleszar Alfred	Departament I Ministerstwa Spraw Wojskowych
35	Kpt.	Ring Kazimierz	4 Pułk Piechoty Legionów
36	Por.	Harland Władysław	Dowództwo Okręgu Generalnego Kielce
37	Por.	Grudzień Jan	Główne Centrum Wyszkożenia Rembertów
38	Kpt. dr	Duch Kazimierz	Oddział III Ministerstwa Spraw Wojskowych
39	Kpt. pil.	Romeyko Marian	Departament IV Ministerstwa Spraw Wojskowych
40	Kpt.	Szysko Zygmunt	Dowództwo I Dywizji Litewsko-Białoruskiej
41	Mjr	Słoniński Marian	3 Pułk Ułanów
42	Por.	Weinreb Gustaw	5 Pułk Artylerii Polowej
43	Kpt.	Kułakowski Marian	Oddział Administracyjny Ministerstwa Spraw Wojskowych
44	Por.	de Kaiser Józef	4 Pułk Artylerii Polowej
45	Mjr	Kowalski Wincenty	1 Pułk Artylerii Polowej Legionów
46	Kpt	Krajewski Alfred	Baon zapasowy 5 Pułku Piechoty Legionów
47	Por.	Kolnarski Antoni	Dowództwo Grupy Operacyjnej „Bieniakonie”
48	Kpt.	Kotarba Benjamin	37 Pułk Piechoty
49	Rtm.	Chrzastowski Zdzisław	1 Pułk Ułanów Krechowieckich
50	Rtm. adj. szt.	Żórawski Zdzisław	Departament II Ministerstwa Spraw Wojskowych
51	Por.	Czerwonka Janusz	Główne Centrum Wyszkożenia Piechoty Rembertów
52	Rtm.	Kalinowski Edward	Oddział III Ministerstwa Spraw Wojskowych
53	Kpt.	Quirini de Saalbrück Eugeniusz	Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy
54	Por. adj. szt.	Gawroński Stanisław	2 Pułk Wojsk Kolejowych
55	Mjr inż.	Englisch Jerzy	Artyleryjska Komisja Doświadczalna Rembertów
56	Kpt.	Szulisławski Mieczysław	Oddział I Ministerstwa Spraw Wojskowych
57	Mjr dr	Pietras Wojciech	Korpus Kadetów nr I Lwów
58	Por.	Michalik Julian	Dowództwo I Dywizji Litewsko-Białoruskiej
59	Mjr	Pawłowicz Czesław	Dowódca 13 Baonu Saperów
60	Rtm.	Halik Tadeusz	Szwadron zapasowy 1 Pułku Szwoleżerów

Wśród 62 słuchaczy 23 wywodziło się z byłej armii rosyjskiej, 20 z byłej armii austriackiej i 19 z Legionów²⁸. W 1921 roku w korpusie oficerskim 31,5% żołnierzy pochodziło z byłej armii austriackiej, 26,4% – z byłej armii rosyjskiej, 26% – z Legionów, 10,3% – z byłej armii niemieckiej i 5,8% – z armii gen. Józefa Hallera²⁹. W dalszym ciągu istniały antagonizmy między oficerami byłych armii zaborczych, podsycane przez zawiedzionych legionistów, którzy uważali, że nie zajmują w armii stanowisk adekwatnych do ich zasług w walce o niepodległą Polskę. Nie sprzyjało to utrzymywaniu właściwych relacji interpersonalnych i negatywnie wpływało na proces kształcenia.

Gospodarzem III kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego mianowano mjr. Tadeusza Kwiatkowskiego. Do jego obowiązków należało codzienne składanie raportu porannego w adiutanturze Szkoły. W celu polepszenia jakości obsługi słuchaczy i profesorów wyznaczono dwóch oficerów do rozwiązywania spraw administracyjnych: zagadnieniami związanymi z organizacją kursu zajął się por. Konstanty Drucki, a procesem nauczania por. Wacław Zielonka. Polepszone także warunki kształcenia. Na podstawie rozkazu szefa Sztabu Generalnego słuchacze III kursu przenieśli się 19–20 listopada 1921 roku do gmachu przy ulicy Huzarskiej 16. Zajęcia w nowym miejscu rozpoczęto 21 listopada 1921 roku³⁰.

Wojenna Szkoła Sztabu Generalnego realizowała, jak wspomina słuchacz III kursu kpt. pil. Marian Romeyko, dwuletni program kształcenia na dwóch kursach odpowiadających rocznikom studiów: I rok – studia *działań w ramach wielkiej jednostki (dywizji piechoty lub kawalerii), jak i taktyki poszczególnych broni: piechoty, kawalerii, artylerii, łączności, saperów i tak zwanej służby Sztabu Generalnego, obejmującej rozległe zagadnienia zaopatrzenia, transportu, ewakuacji, komunikacji itd.* II rok obejmował *studium wyższych związków, poczynając od korpusu (nasza grupa operacyjna) (armii, frontu (grupa armii) do szczebla naczelnego wodza. Ponadto w dalszym ciągu studiowaliśmy taktykę broni na wyższych szczeblach, jak artyleria dyspozycyjna i lotnictwo*³¹.

Rok szkolny podczas III kursu został zorganizowany według standardów, które później wprowadzono w statucie Wyższej Szkoły Wojennej, mianowicie trwał jedenaście miesięcy i dzielił się na trzy okresy:

– pierwszy – ośmiomiesięczne studia teoretyczne: zimowe od listopada do kwietnia i wiosenne od kwietnia do lipca. W okresie wiosennym przeprowadzano ćwiczenia praktyczne w terenie w okolicach Warszawy;

– drugi – letnie trzymiesięczne szkolenie praktyczne: od lipca do końca września, w czasie którego odbywano podróże taktyczne, praktyczne ćwiczenia topograficzne w terenie oraz staże (praktyki) słuchaczy w różnych rodzajach broni lub sztabach dywizji podczas ćwiczeń wielkich jednostek;

– trzeci – w październiku słuchacze udawali się na urlop wypoczynkowy³².

²⁸ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.243, *Lista grup* z 19.11.1921 r.

²⁹ P. Stawecki, *Rodowód i struktura społeczna korpusu oficerskiego Drugiej Rzeczypospolitej*, „Materiały i Studia do Historii Wojskowości” 1981, t. XXIII, s. 239; M. Cieplewicz, *Przejęcie Wojska Polskiego w 1921 roku na stopę pokojową oraz jego kadry i budżet w pierwszej połowie lat dwudziestych*, „Materiały i Studia do Historii Wojskowości” 1981, t. XXXI, s. 286.

³⁰ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, Rozkaz dzienny nr 70 z 18.11.1921 r

³¹ M. Romeyko, *Przed i po maju*, op.cit., s. 116.

³² Dziennik Rozkazów nr 28 z 11.07.1922 r. poz. 409, *Tymczasowy Statut Wyższej Szkoły Wojennej*.

Tabela 2. Oficerowie, którzy nie zostali przyjęci na III kurs Szkoły Sztabu Generalnego z braku miejsc

Lp.	Stopień	Nazwisko i imię	Przydział
1	Kpt.	Turek Stanisław	Dowództwo 12 Dywizji Piechoty
2	Kpt.	Jachieć Franciszek	Dowództwo Okręgu Generalnego Warszawa
3	Por.	Niecięgiewicz Bożesław	Dowództwo Okręgu Generalnego Lwów
4	Kpt. inż.	Wierzbiański Marian	2 Pułk Wojsk Kolejowych
5	Mjr adj. szt.	Dziurzyński Kazimierz	Biuro Likwidacyjne Naczelnego Dowództwa
6	Kpt. adj. szt.	Gorczewski Mikołaj	Oddział IV Ministerstwa Spraw Wojskowych
7	Por.	Paulik Roman	3 Pułk Artylerii Polowej Legionów
8	Kpt.	Rola-Arciszewski Stanisław	5 Pułk Artylerii Polowej Legionów
9	Kpt.	Dobrzański Czesław	Dowództwo Okręgu Generalnego Pomorze
10	Rtm. adj. szt.	Braclawski Jan	Dowództwo 1 Brygady Jazdy
11	Kpt.	Winiarski Władysław	21 Pułk Piechoty
12	Kpt. adj. szt.	Janota Jan	Oddział IV Ministerstwa Spraw Wojskowych
13	Kpt.	Borawski Zygmunt	1 Dyon Wojsk Samochodowych Dowództwa Okręgu Generalnego Warszawa
14	Mjr	Kaliński Władysław	Departament I
15	Kpt. dr	Pomian-Izdebski Ignacy	Dowództwo Okręgu Generalnego Kraków

Proces dydaktyczny starano się udoskonalić także przez optymalizację procesu planowania zajęć III kursu Szkoły Sztabu Generalnego, kursu doszkolenia, kursu wyższych dowództw oraz kursów: intendenckiego i służby łączności. Nowe rozkłady zajęć wprowadzono 5 grudnia 1921 roku z myślą o lepszym zorganizowaniu czasu wykładowców i słuchaczy przy wzrastającej liczbie grup szkoleniowych. Nowy rozkład zajęć III kursu przedstawiał się następująco: I. Jazda konna od godz. 8.15 do 9.00; II. Śniadanie od godz. 9.00 do 9.30; III. Wykład od godz. 9.30 do 10.45; IV. Wykład od godz. 11.00 do 12.05; V. Wykład od godz. 12.10 do 13.30; VI. Obiad od godz. 14.00 do 15.00; VII. Od godziny 15.00 organizowano zajęcia programowe, często trwające do godzin wieczornych³³. Faktycznie oficerowie pierwszego roku mieli czas zaplanowany od rana do wieczora, byli więc przemęczeni i brakowało im czasu na indywidualną naukę.

Z analizy życiorysów oficerów III kursu wynika, że byli to młodzi mężczyźni, ale o już ukształtowanych postawach. Wojna i zawite wydarzenia historii Polski spowodowały, że wielu słuchaczy było głęboko poranionych psychicznie. Szkoła Sztabu Generalnego stała się dla nich miejscem konfrontacji idei i poglądów oraz pozwalała poznać aktualne trendy w światowej sztuce wojennej.

Przyszłą wojnę polscy oficerowie słuchacze, mając jeszcze w pamięci przeżycia i doświadczenia wojny polsko-sowieckiej, postrzegali jako wojnę manewrową, z dominującymi szyb-

³³ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, Rozkaz dzienny nr 73 z 3.12.1921 r.

kimi, energicznymi działaniami ukierunkowanymi na skrzydło³⁴. Z tego względu zarzucali francuskim wykładowcom silne przywiązanie do schematów i kanonów pierwszej wojny światowej. Prowadziło to do pewnych konfliktów: polscy oficerowie dumni ze zwycięstwa nad Sowietami wykazywali wyższość „wojny ruchowej” nad francuską „wojną pozycyjną”. W świadomości Polaków rodziło się poczucie Polski mocarstwowej, która – choć zrujnowana działaniami Wielkiej Wojny – była w stanie pokonać największą potęgę Europy – Rosję sowiecką. Zwycięstwo na polach bitew utwierdziło Józefa Piłsudskiego i wielu polskich oficerów w przekonaniu, że manewr jest najważniejszym elementem sztuki wojennej. Zapomnieli oni jednak, że świat się zmienia, tym samym inne będą warunki przyszłej wojny.

Dyrektor nauk płk Louis Faury, dostrzegłszy polskie zasady sztuki wojennej i brak odpowiedniej doktryny, podjął się opracowania doktryny szkolnej na potrzeby procesu nauczania. Spróbował w niej połączyć najważniejsze składowe strategii napoleońskiej, „wojny ruchowej” 1920 roku i „wojny pozycyjnej”, między innymi wskazał na zastosowanie ognia nowoczesnych broni w natarciu i obronie. Doktryna nawiązywała do najlepszych francuskich wzorów dydaktycznych, dawała swobodę w podjęciu prac nad polską doktryną wojenną oraz uwzględniała możliwości gospodarcze Polski, a także światowe zmiany w sztuce wojennej.

Sluchacze nie mieli sesji egzaminacyjnych, ale byli ciągle oceniani. W okresie zimowym, gdy ćwiczyli w sali na mapach, oceniano ich indywidualne umiejętności wypełniania obowiązków wynikających z etatowych stanowisk sztabowych, przy wypracowaniu danych do tzw. zamiaru dowódcy. Podczas letnich podróży taktycznych natomiast oceniano ich działania na stanowiskach służbowych w określonej sytuacji taktycznej (operacyjnej), wynikającej z zadania postawionego sztabowi. Pozwalało to wykładowcom poznać predyspozycje słuchacza do pełnienia służby na stanowisku oficera Sztabu Generalnego oraz wystawić opinię. Ta, razem z sumą punktów uzyskaną z poszczególnych przedmiotów, była podstawą do określenia lokaty na liście absolwentów kursu. Od lokaty zaś zależały miejsce pełnienia przyszłej służby, etat, wcześniejszy awans, a także uznanie środowiska.

Z przeglądu tzw. kart przedmiotowych prowadzonych przez wykładowców³⁵ wynika, że przywiązywali oni dużą wagę do systemu oceniania słuchaczy. System ten służył zarówno słuchaczom, jak i wykładowcom. Oficerowie słuchacze dowiadywali się o poziomie wiedzy z danego przedmiotu oraz o swoich postępach, to zaś pozwalało im planować swój rozwój oraz motywowało ich do dalszej nauki. Wykładowcy natomiast poznawali uzdolnienia słuchaczy, trudności, jakie pokonywali, oraz postępy w nauce, a także mieli możliwość doskonalenia organizacji, metod i form pracy dydaktycznej ze słuchaczami.

Kadrę dydaktyczną Szkoły Sztabu Generalnego stanowili wykładowcy z Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce, polscy asystenci, którzy pomagali wykładowcom i uczyli się od nich, oraz polscy nauczyciele: nadzwyczajni wojskowi i kontraktowi cywilni.

Wykładowcy z Misji Wojskowej wprowadzili w Polsce francuski model kształcenia oficerów słuchaczy Szkoły Sztabu Generalnego – metodę teoretyczną starali się zastąpić ćwiczeniami na mapach i w terenie, na przyszłym polu walki. Marian Romeyko zanotował, że *uczel-*

³⁴ S. Żochowski, *O Sztabie Głównym i Wyższej Szkole Wojennej*, „Zeszyty Historyczne” 1970, z. 18, s. 35.

³⁵ CAW, WSWoj., sygn. 1.340.1.663, *Lista ocen oficerów III kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego*.

nia nie jest niczym innymi niż filią paryskiej *École Supérieure de Guerre*, a francuscy nauczyciele czuli się odpowiedzialni za kierunek i metodę szkolenia³⁶,

Wykładowcy francuscy byli to odpowiednio wybrani profesjonalści w mundurach – oficerowie różnych rodzajów broni i służb: piechoty, jazdy, artylerii, saperów, łączności, intendentury, czołgów, lotnictwa i zdrowia. Prowadzili zajęcia w języku francuskim przy pomocy asystentów tłumaczy, co komplikowało relacje mistrz–uczeń. Niektórzy starali się nauczyć języka polskiego, ale tylko jeden oficer, ppłk Eugene Renoux, wykładowca taktyki ogólnej, rozumiał, pisał i mówił po polsku. W drugiej grupie osób rozumiejących i mówiących po polsku było tylko dwóch oficerów, w trzeciej, największej – tylko rozumiejących, był płk Louis Faury, w czwartej, nierozumiejących, nie było żadnego francuskiego oficera³⁷. Z powodu nieznamości języka polskiego wykładowcy mieli utrudniony kontakt ze słuchaczami, a to negatywnie wpływało na przekazywanie wiedzy i doświadczeń. Ponadto na proces dydaktyczny rzutowały różnice kulturowe. Ich wyeliminowanie wymagało jednak czasu.

Wykładowcy wprowadzali w Szkole Sztabu Generalnego francuską kulturę organizacyjną uczelni, opartą na bezpośredniej relacji mistrz–słuchacz oraz prowadzeniu zajęć dydaktycznych na najwyższym poziomie merytorycznym, metodologicznym, metodycznym i utilitarnym. Dążyli nie tylko do przekazywania słuchaczom wiedzy, lecz także starali się aktywizować wszystkich uczestników procesu kształcenia, w tym pobudzać ich do aktywności i kreatywności. W czasie ćwiczeń opartych na przykładach kampanii i bitew z przełomu XIX i XX wieku zmuszali słuchaczy do samodzielnego pogłębiania wiedzy wojskowej i poszukiwania nowych rozwiązań taktycznych.

Ponadto kształtowali u słuchaczy cechy osobowe wymagane od oficera sztabowego lub dowódcy, takie jak: potrzeba zdobywania wiedzy i twórczego jej pogłębiania przez całe życie; umiejętność przystosowania się do nowej rzeczywistości; odwaga myślenia i działania; zdolność do przewodzenia, działania i współpracy; odpowiedzialność za słowa i czyny oraz identyfikowanie się z zawodem. Marian Romeyko wspomina, że po studiach pozostał w nim nawyk wojskowej analizy terenu. Gdy *jako wykładowca tejże WSWoj., w gronie kolegów wykładowców, przemierzałem samochodem jary podolskie lub równiny wileńskie i patrząc w prawo i lewo mimo woli wykrzykiwałem: „Co za wycinek dla pułku!”*³⁸.

Aby uzyskać dobre rezultaty kształcenia, wykładowcy przygotowywali swoje wykłady w formie pisemnej 4–5 tygodni przed planowanym terminem zajęć, po to by można było je przetłumaczyć i wykonać odbitki litograficzne, z których robiono skrypty i podręczniki do użytku służbowego wykładowców i słuchaczy.

Głównym przedmiotem w Szkole była taktyka ogólna, uzupełniona o zagadnienia z zakresu operacyjnej służby sztabów, obejmująca także taktykę poszczególnych broni i służb. Duże znaczenie przypisywano również przedmiotom ogólnym, zwłaszcza historii wojskowości polskiej, historii wojennej i historii dyplomacji.

W zasobach Centralnego Archiwum Wojskowego znajdują się skrypty Szkoły Sztabu Generalnego świadczące o profesjonalizmie francuskich wykładowców, np. z zakresu lot-

³⁶ M. Romeyko, *Przed i po maju*, op.cit., s. 113.

³⁷ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.249, *Lista oficerów francuskich znających język polski*, 10.04.1922 r.

³⁸ M. Romeyko, *Przed i po maju*, op.cit., s. 119.

III kurs Wojennej Szkoły...

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Słuchacze III kursu Szkoły Sztabu Generalnego w trakcie wykładu

nictwa opracowane przez mjr. Floureta: *Rola Aeronautyki – sprzęt i organizacja*³⁹, *Lotnictwo bojowe*, *Lotnictwo niszczyielskie*, *Lotnictwo obserwacyjne*⁴⁰. Były to pierwsze w niepodległej Polsce skrypty z taktyki lotnictwa. Ponieważ zostały napisane na podstawie doświadczenia lotnictwa francuskiego zdobytego w Wielkiej Wojnie, wiele zasad nie odpowiadało polskiemu doświadczeniu z wojny polsko-sowieckiej lat 1919/1920. Większość Francuzów wojnę manewrową traktowała jako polską specyfikę, odchodzącą od przyjętych kierunków rozwoju oraz zasad działania wojska we Francji oraz w innych państwach europejskich.

Ministerstwo Spraw Wojskowych, Sztab Generalny i dowództwo Szkoły zdawało sobie sprawę z tego, że ze względu na dynamiczny wzrost liczby słuchaczy koniecznością stanie się zwiększenie liczby wykładowców w celu zapewnienia odpowiedniej jakości kształcenia. Ponieważ nie można było przeprowadzać szybkich zmian w etacie Szkoły, wykorzystano zapisy *Tymczasowego statutu Wyższej Szkoły Wojennej*, które dawały możliwość zatrudniania nadzwyczajnych nauczycieli wojskowych i cywilnych kontraktowych w ramach kredytu określonego na ten cel w corocznym budżecie Szkoły⁴¹. Metodę tę dowództwo Szkoły zastosowało jeszcze przed rozpoczęciem III kursu, opracowało bowiem listę wykładowców nadetatowych, których trzeba było zatrudnić, żeby zapewnić proces kształcenia wszystkich kursów prowadzonych w uczelni. Już 1 listopada 1921 roku gen. por. Władysław

³⁹ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.391, Kpt. Flouret *Rola Aeronautyki – sprzęt i organizacja*.

⁴⁰ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.398, Kpt. Flouret *Lotnictwo bojowe*.

⁴¹ Dziennik Rozkazów MSWojsk nr 19 z 1922, poz. 409.

Sikorski zaakceptował listę wykładowców nadetatowych i przekazał ją do zatwierdzenia ministrowi spraw wojskowych. W ten sposób zatrudniono w Szkole najwybitniejszych polskich specjalistów w swoich dziedzinach: kpt. Zygmunta Borawskiego z Departamentu VI Ministerstwa Spraw Wojskowych do prowadzenia zajęć z taktyki samochodów pancernych; płk. dr. Waclawa Tokarza, szefa Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego, do wykładania historii wojskowości polskiej, kpt. Stefana Czarnowskiego z Oddziału IV Sztabu Generalnego do nauczania geografii wojskowej, kmdr. Czesława Petelenza z Departamentu Spraw Morskich do prowadzenia przedmiotu marynarka wojenna, płk. dr. Edwarda Grubera z Prokuratury przy Najwyższym Sądzie Wojskowym do wykładania sądownictwa wojskowego, prawa państwowego i międzynarodowego oraz ustaw wojennych; mjr. dr. Józefa Marzeckiego z Centralnej Szkoły Gazowej do nauczania służby broni chemiczno-gazowej; kpt. adj. szt. Józefa Stanslickiego z Oddziału II Sztabu Generalnego do objaśniania kryptografii i rtm. Antoniego Chocieszyńskiego z Oddziału IV Sztabu Generalnego do nauczania przedmiotu służba taborów. Wymienieni oficerowie pozostawali na swoich etatowych stanowiskach służbowych i dodatkowo prowadzili zajęcia ze słuchaczami Szkoły⁴². Na stanowiska wykładowców wyznaczano także doświadczonych oficerów, zwłaszcza do wykładania nowych przedmiotów, np. gen. ppor. Waclaw Dziewanowski wykładał transport wojskowy i kolejnictwo⁴³. O prowadzenie zajęć proszono również wybitnych Polaków, np. Ferdynand Antoni Ossendowski, pisarz, podróżnik i działacz polityczny, nauczał geografii wojskowej Polski.

Od początku funkcjonowania Szkoły szczególną rolę w programie kształcenia odgrywała historia. Dla wielu słuchaczy wykłady z historii wojennej prowadzone przez historyka płk. Szt. Gen. dr. Mariana Kukiela miały duże znaczenie⁴⁴, dostarczały bowiem przykładów historycznych niezbędnych do ćwiczeń na mapach i w terenie. Sam Kukiel w następujący sposób ocenił tę kwestię: *Ćwiczeniom, grom wojennym, manewrom brak realizmu wojennego, który daje dopiero rzeczywiste działanie broni przeciwnika i wszystkie jego następstwa. Trzeba powetować jednostronność własnego doświadczenia; trzeba powetować częściową nierealność ćwiczeń pokojowych realizmem konkretnych wypadków wojennych, które w istocie miały miejsce. Dać może to jedynie historia wojen*⁴⁵.

Polscy wykładowcy uzupełnili zespół dydaktyczny i podnosili poziom kształcenia w Szkole Sztabu Generalnego. Zatrudnianie dodatkowo wybitnych wykładowców nadetatowych, uczonych o ustalonej pozycji naukowej, takich jak profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego Marceli Handelsman, historyk, czy Ludwik Krzywicki, socjolog, statystyk, demograf i antropolog, wpisywało się w nową filozofię kształcenia oraz pozwalało pracownikom doskonalić się na potrzeby wyższej szkoły wojskowej. Zatrudniano wybitnych pedagogów, zdawano sobie sprawę bowiem, że poziom wiedzy i stopień przygotowania absolwentów do pracy sztabowej zależy od kwalifikacji, predyspozycji, doświadczenia wojskowego oraz mo-

⁴² Rozkaz dzienny nr 3 Ministerstwa Spraw Wojskowych, Warszawa, 5.01.1922 r., *Zatwierdzenie wykładowców nadetatowych dla Szkoły Sztabu Generalnego O.III. Szt.Gen.11782.21.Szk.*

⁴³ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.42, Rozkaz dzienny nr 39 z 16.05.1922 r

⁴⁴ M. Porwit, *Spojrzenie poprzez moje życie*, Warszawa 1986, s. 270.

⁴⁵ M. Kukiel, *Prace historyczne Sztabu Generalnego*, „Przegląd Współczesny” t. VIII 1924, s. 54.

tywacji kadry dydaktycznej Szkoły. W ten sposób realizowano także określony przez szefa Sztabu Generalnego program stopniowej polonizacji kadry dydaktycznej w wojskowej uczelni wyższej, podobnie jak to czyniono na Politechnice Warszawskiej i Uniwersytecie Poznańskim (tab. 3).

Od III kursu Szkoły Sztabu Generalnego francuskim wykładowcom głównych przedmiotów towarzyszyli polscy asystenci. Byli to absolwenci II kursu, którzy w przyszłości mieli zastąpić francuską kadre. 5 października 1921 roku grupę polskich asystentów uzupełniono – na miejsce urlopowanego asystenta Szkoły por. Szt. Gen. Witolda Rodysa skierowano kpt. Szt. Gen. Zbigniewa Prażmowskiego z Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wojskowych⁴⁶.

W latach 1921/1922 kadre dydaktyczną Szkoły stanowiło 35 oficerów, w tym 19 oficerów francuskich, 8 oficerów polskich oraz 8 wykładowców nadetatowych na 190 (270) słuchaczy. Stosunek liczby wykładowców stanowiącej minimum kadrowe dla tego kierunku studiów do liczby słuchaczy wynosił 1:5 (1:8), był więc bardzo wysoki, współcześnie nieczęsto spotykany. Liczba pracowników dydaktycznych i kultura organizacyjna Szkoły są jej niezaprzeczalnym dorobkiem.

Absolwenci III kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego zawsze podkreślali ogromne zasługi dyrektora nauk płk. Louisa Faury'ego w tworzeniu pierwszej wyższej szkoły wojskowej w Polsce. *Pułkownik Faury: profesor, psycholog i przyjaciel. Tak go sobie zapamiętało sześciuset jego byłych wychowanków bez różnicy pochodzenia, zaborów, stopni wojskowych. [...] Był on najlepszym ambasadorem Francji w armii polskiej*⁴⁷.

W czerwcu 1921 roku obowiązki dyrektora piechoty i wyszkolenia ogólnego we Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce przejął od gen. Claude'a Spire'a płk Eugene Trousson⁴⁸. W rezultacie płk Louis Faury, człowiek o dużej wiedzy i autorytecie, zaczął kierować pracą naukową w Szkole Sztabu Generalnego. Faktycznie funkcję dyrektora nauk (Wyższej Szkoły Wojennej) pełnił już w czerwcu 1921 roku, a na pewno od 11 lipca 1921 roku, czyli od chwili opublikowania w *Tymczasowym statucie Wyższej Szkoły Wojennej* nowej organizacji uczelni ze stanowiskiem dyrektora nauk⁴⁹.

Wcześniejsze wdrożenie struktur organizacyjnych czy używanie nazw funkcji, zanim zostało to ogłoszone w Dzienniku Rozkazów Wojskowych, stało się w Szkole regułą. Przykładem – termin rozpoczęcia nauki w Wojennej Szkole Sztabu Generalnego w Warszawie 15 czerwca 1919 roku, podczas gdy rozkaz o jej utworzeniu i etacie ukazał się 18 września 1919 roku⁵⁰. Podobnie było w wypadku przemianowania Szkoły na Wyższą Szkołę Wojenną i jej nowej organizacji typu pokojowego. Zapis o tym znalazł się w Dzienniku Rozkazów nr 33 z 16 sierpnia 1922 roku, z tym że Wyższa Szkoła Wojenna miała funkcjonować od 1 września 1921 roku⁵¹.

⁴⁶ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, Rozkaz dzienny nr 63 z 5.10.1921 r.

⁴⁷ M. Romeyko, *Przed i po maju*, op.cit., s. 120.

⁴⁸ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, Rozkaz dzienny MSWojsk nr 115 z 28.06.1921 r., Rozkaz dzienny nr 59 z 2.07.1921 r.

⁴⁹ Dziennik Rozkazów nr 28 z 11.07.1922 r. poz. 409. „Tymczasowy Statut Wyższej Szkoły Wojennej”.

⁵⁰ Dodatek tajny nr 10 T do Dziennika Rozkazów Wojskowych z 18 września 1919 r., poz. 93 i 94.

⁵¹ Dziennik Rozkazów nr 33 z 16.08.1922 r., poz. 476.

Tabela 3. Kadra dydaktyczna oraz przedmioty III kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego

Przedmioty	1921/1922
Dyrektor nauk	płk Louis Faury
Taktyka ogólna (i piechoty)	płk Louis Faury, ppłk Eugene Renoux ppłk Grisel, kpt. Roucaud, kpt. Auguste Pillegand ppłk Szt. Gen. Tadeusz Zieleniewski* mjr Szt. Gen. Aleksander Pragłowski*
Operacyjna służba sztabów	ppłk Charles Hanote, ppłk Auguste Béraud mjr Szt. Gen. Jan Hyc*, por. Szt. Gen. Witold Rodys* (mjr Szt. Gen. Zbigniew Prazmowski*)
Taktyka kawalerii	ppłk Paul Barbe, kpt. Doudenil, kpt. Germain L. Moslard
Taktyka artylerii	ppłk Jean M.L. Julliard, ppłk Beauville
Taktyka saperów	ppłk Mathey
Taktyka łączności	ppłk Felix L.M. Happe
Taktyka lotnictwa	mjr Marcel Têtu (mjr Flouret)
Służba intendencji	S/int. Boisselle
Służba zdrowia	mjr lek. Paul Baron
Historia wojenna	płk Szt. Gen. dr Marian Kukiel
Historia wojskowości polskiej	płk dr Wacław Tokarz**
Historia dyplomacji	prof. Marceli Handelsman***
Geografia wojskowa Polski	kpt. Stefan Czarnowski**, Ferdynand Antoni Ossendowski***
Terenoznawstwo	płk Józef Kreutzinger
Czołgi	kpt. René Vigneron, kpt. Brun
Taktyka samochodów pancernych	kpt. Zygmunt Borawski**
Marynarka wojenna	kmrdr Czesław Petelenz**
Sądownictwo wojskowe Prawo międzynarodowe	płk dr Edward Gruber**
Służba broni chemiczno-gazowej	mjr dr Józef Marzecki**
Kryptografia	kpt. adj. szt. Józef Stanslicki**
Służba taborów	rtm. Antoni Chocieszyński**
Ekonomia wojenna	mjr Szt. Gen. Bolesław Pikusa*/***
Ekonomia polityczna	prof. Ludwik Krzywicki***

* Asystenci polscy z II kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego.

** Wykładowcy nadetatowi w Szkole Sztabu Generalnego, Rozkaz dzienny nr 3 Ministerstwa Spraw Wojskowych Warszawa, z dnia 5.01.1922 r. *Zatwierdzenie wykładowców nadetatowych dla Szkoły Sztabu Generalnego*, O.III.Szt.Gen.11782.21.Szk.

*** M. Romeyko, *Przed i po maju*, op.cit., s. 115; CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.194. *Etat profesorów i asystentów Wyższej Szkoły Wojennej*, 14.03.1928 r., s. 3.

III kurs Wojennej Szkoły...

Genezę Wyższej Szkoły Wojennej oraz jej polonizację ukazuje konflikt między dowódcą Szkoły gen. por. Gustawem Zygałłowiczem a płk. Louisem Fauryem. Poprzedni dowódcy Szkoły, gen. Stanisław Puchalski i gen. Stefan Majewski, ograniczali swoje dowodzenie do spraw administracyjnych, kierownictwo naukowe Szkoły pozostawiali w rękach oficerów z Francuskiej Misji Wojskowej. W *Regulaminie Szkoły Sztabu Generalnego* z 2 stycznia 1921 roku w par. 3 wskazano: *Dowódca Szkoły Sztabu Gen. skupia w swoim rękach zarówno naukowe kierownictwo Szkoły*⁵² [...] *jak również prowadzenie całokształtu spraw administracyjnych. Jako najwyższy organ Szkoły jest on przełożonym całego personelu szkolnego z prawa Dowódcy Armji (D.O.G.) i w tym charakterze podporządkowany jest pod rozkaz Szefa Sztabu Gen.* W par. 4 natomiast określono: *Pomocnikami D-cy są: 1/. Zastępca D-cy Szkoły Szt. Gen., 2/. Szef nauczycielskiego personelu francuskiego*, a w par. 5 dodano: *Dowódcy Szkoły podlegają: [...] a/. bezpośrednio: p.5/. Słuchacze. c/. pośrednio przez Szef Personelu franc. Personel nauczycielski francuski*⁵³. Zgodnie z *Regulaminem...* dowódcy Szkoły nie podlegał szef nauczycielskiego personelu francuskiego, co stało się zarzewiem konfliktu. Szefem tym był płk Louis Faury, a jego przełożonym – szef Francuskiej Misji Wojskowej w Polsce gen. Henri Niessel (następnie gen. Charles Dupont). Faktycznie całą działalność organizacyjno-szkoleniową w Szkole prowadził płk Faury, natomiast polski dowódca Szkoły w randze generała sprawował tylko funkcję administracyjno-dyscyplinarną i nie miał wpływu na system kształcenia polskich oficerów.

Gen. por. Gustaw Zygałłowicz, absolwent Wojskowej Akademii Technicznej w Wiener Neustadt, Akademii Sztabu Generalnego w Wiedniu, oficer austriackiego Sztabu Generalnego oraz specjalista w dziedzinie topografii i geografii, starał się przestrzegać regulaminu Szkoły. Uważał, że postępuje zgodnie z nim, gdy zaczął kontrolować prace polskich oficerów, już poprawione i ocenione przez francuskich wykładowców, a swoje uwagi odnotowywał ołówkiem na stronach prac słuchaczy. Pułkownik Faury odebrał to jako przekroczenie kompetencji przez polskiego dowódcę oraz podważenie autorytetu swojego i wykładowców francuskich. Doszło do ostrej wymiany zdań między generałem a francuskim pułkownikiem⁵⁴.

Spór ten spowodował, że gen. por. Zygałłowicz wysłał 7 października 1921 roku pismo (L.dz.1482/T) do szefa Sztabu Generalnego gen. por. Władysława Sikorskiego, w którym przedstawił propozycję wytycznych dotyczących rozgraniczenia kompetencji dowódcy Szkoły Sztabu Generalnego i wykładowców francuskich. W istocie była to próba podporządkowania szefa nauczycielskiego personelu francuskiego i jego wykładowców dowódcy Szkoły. W przekonaniu gen. por. Zygałłowicza w Szkole mógł być tylko jeden dowódca – polski generał wyznaczony przez szefa Sztabu Generalnego, któremu powinien podlegać cały francuski personel w sprawach dotyczących Szkoły, z zachowaniem drogi służbowej za pośrednictwem dyrektora szkolenia (*directeur d'instruction*)⁵⁵. Dowódca Szkoły chciał sprawować

⁵² W literaturze polskiej podkreśla się, że polski dowódca Szkoły zajmował się tylko sprawami administracyjnymi. Vide: J. Bugajski, *Wojenna Szkoła Sztabu Generalnego – pierwsza wyższa uczelnia wojskowa II Rzeczypospolitej*. „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1967 nr 1, s. 215; P. Stawicki, *Oficerowie dyplomowani wojska Drugiej Rzeczypospolitej*. Wrocław 1997, s. 17; M. Romeyko, *Przed i po maju*, op.cit., s. 115.

⁵³ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.123, *Regulamin Szkoły Sztabu Generalnego* z 2 stycznia 1921 r.

⁵⁴ W. Chocianowicz, *W 50-lecie powstania...*, op.cit., s. 212.

⁵⁵ *Directeur d'instruction* (fr.) – dyrektor szkolenia. W CAW znajdują się dokumenty wskazujące na różne nazwy funkcji,

naukowe kierownictwo placówki (zgodnie z par. 3 *Regulaminu...*), zamierzał uczynić dyrektora szkolenia swoim pomocnikiem (*conseiller technique*) do spraw naukowych w dziedzinach taktycznej i operacyjnej, który miałby się zajmować opracowywaniem programów studiów i kursów według wytycznych dowódcy Szkoły⁵⁶.

W Sztabie Generalnym rozpatrzono propozycje gen. Zygałowicza i w celu zażegnania konfliktu przyjęto następujące założenia: komendantem Szkoły powinien być polski generał, kierownictwo kształcenia musi pozostać jeszcze przez pewien czas w rękach francuskich, aby zapewnić jednolitość nauczania oraz umożliwić wprowadzanie zasad i metod kształcenia opartych na wzorach francuskich, francuski dyrektor nauk nie może zgodnie z przyjętymi umowami polsko-francuskimi być przełożonym polskich oficerów, i odwrotnie. W związku z tym francuski dyrektor nie może podlegać polskiemu komendantowi i niezbędne jest jasne określenie kompetencji komendanta i dyrektora na zasadzie współpracy, a nie podległości.

Ustosunkowano się także do zarzutu części polskiej kadry dotyczącego przenoszenia przez wykładowców francuskich metod walki pozycyjnej stosowanych na froncie zachodnim, obcych polskiemu warunkom. Zdaniem Sztabu Generalnego, dyrektor nauk i pozostali profesorerowie Szkoły nie tylko brali udział w wojnie polsko-sowieckiej, lecz także dokładnie przeanalizowali ją i poznali wymagania wojny ruchomej oraz przekonali się o wyższości ataku nad obroną. W związku z tym stanowią idealny zespół wykładowców na potrzeby polskiego Sztabu Generalnego i Szkoły. Na korzyść płk. Faury'ego przypomniano, że był on autorem części III *Regulaminu służby polowej 1921 r.*, w którym określono polską doktrynę taktyczną, co powodowało, że stawał się naturalnym jej wykładowcą w Szkole.

Zadecydowano, że szef Sztabu Generalnego musi osobiście kierować szkoleniem przyszłych oficerów Sztabu, dlatego będzie sprawował rolę koordynatora i mediatora w razie wystąpienia różnicy zdań między polskim komendantem a francuskim dyrektorem nauk⁵⁷.

29 października 1921 roku gen. por. Władysław Sikorski wydał rozkaz dotyczący kompetencji komendanta i dyrektora nauk Szkoły, w którym stwierdził:

1. *Szkoła Sztabu Generalnego jest instytucją Centralną. Pod względem fachowego kierownictwa podlega Szefowi Sztabu Generalnego.*

2. *Komendant Szkoły jest odpowiedzialny (przed Szefem Sztabu) za administrację, karność porządek, stan moralny oraz za cały tok służby w Szkole.*

3. *Komendantowi Szkoły podlega cały personel polski.*

4. *Dyrektorem Nauk jest wyższy oficer francuski, który we wszystkich sprawach służby i porządku wewnętrznego musi stosować się do zarządzeń Komendanta Szkoły.*

które płk Faury pełnił w szkole, od *directeur des cours* (dyrektor wykładów), przez *directeur des études* (dyrektor studiów) po *directeur des sciences* (dyrektor nauk). CAW, Oddział III. Szt. Gen., sygn. I.303.5.133, *Rozkaz o ustaleniu kompetencji Komendanta i Dyrektora Nauk Szkoły Sztabu Generalnego*. MSWojsk Szt. Gen Oddział III.L.11560/Reg. z 29.10.1921 r.. W odpowiedzi na pismo gen. por. Zygałowicza szef Sztabu Generalnego gen. por. Sikorski używa określenia dyrektor nauk z datą 29.10.1921 r.

⁵⁶ CAW, Oddział III. Szt. Gen., sygn. I.303.5.133, *Wytyczne rozgraniczenia kompetencji między Dowódcą Szkoły Sztabu Generalnego a wykładowcami francuskimi*, L.dz.1482/T z 7.10.1921 r.

⁵⁷ CAW, Oddział III. Szt. Gen., sygn. I.303.5.133, *Dokument roboczy Rozkazu Szefa Sztabu Generalnego o ustaleniu kompetencji Komendanta i Dyrektora Nauk Szkoły Sztabu Generalnego*.

III kurs Wojennej Szkoły...

5. Komendant Szkoły ma wgląd w całość nauczania, dbając o zgodność jego z polskimi regulaminami i organizacją. Swe uwagi komunikuje Dyrektorowi Nauk.

O swych spostrzeżeniach Komendant Szkoły składa raporty Szefowi Sztabu Generalnego.

6. Dyrektor Nauk ponosi odpowiedzialność za całość nauczania. Do niego należy również i nauka języka francuskiego.

7. Dyrektorowi Nauk podlega cały personel francuski.

8. Przy Dyrektorze Nauk jest polski wyższy oficer, jako jego pomocnik odpowiedzialny przed Komendantem Szkoły za tłumaczenie tekstów zadań, wykładów i wypracowań. Kieruje on pracą tłumaczy, dbając o ściśle stosowanie się do zatwierdzonego słownictwa wojskowego.

9. Polskę obsadę personalną proponuje Komendant Szkoły (włącznie z profesorami i inżynierami polskimi).

Powołanie personelu następuje na rozkaz Szefa Sztabu Generalnego.

10. Wszystkie sprawy osobowe profesorów francuskich należą do Dyrektora Nauk.

11. Sprawy egzaminacyjne należą do Dyrektora Nauk.

12. Ogólny plan nauk ustala, które przedmioty mają być powierzone oficerom francuskim, a które polskim oraz, gdzie występują przy profesorach przydzieleni profesorowie lub asystenci polscy. Wykładowcy polscy przed ogłoszeniem programów swych przedmiotów uzgadniają je z Dyrektorem Nauk.

13. Komendant Szkoły może przedkładać Szefowi Sztabu Generalnego uwagi i propozycje co do profesorów francuskich, i odwrotnie. Dyrektor Nauk co do polskich.

14. Plany nauk (i podróży) wypracowuje Dyrektor Nauk i przedstawia Komendantowi, omawiając je wspólnie. Rozstrzyga, ustala i zatwierdza Szef Sztabu Generalnego.

15. Rozkłady zajęć i porządek dnia wypracowuje Komendant, uzgadniając z Dyrektorem Nauk. Rozstrzyga, ustala i zatwierdza Szef Sztabu Generalnego⁵⁸.

Rozkaz otrzymali do wiadomości: I zastępca szefa Sztabu Generalnego, Szkoła Sztabu Generalnego, Francuska Misja Wojskowa w Polsce – gen. dyw. Henri Niessel, dyrekcja wyszkolenia Francuskiej Misji Wojskowej – płk Eugene Trousson, szef Oddziału III Sztabu Generalnego oraz Doświadczalnego Centrum Wyszkolenia Armii. Rozkaz szefa Sztabu określił jednoznacznie zakres kompetencji komendanta i dyrektora nauk.

W listopadzie 1921 roku pomocnikiem dyrektora nauk płk. Louisa Faury'ego został doświadczony polski oficer płk p.d. Szt. Gen. Wacław Marcolla. Do jego obowiązków należało kierowanie pracą tłumaczy, dbanie o terminowe tłumaczenie tekstów zadań, wykładów i wypracowań oraz ściśle stosowanie w tłumaczeniach zatwierdzonego słownictwa wojskowego. Marcolla otrzymał prawa dyscyplinarne dowódcy pułku w stosunku do tłumaczy, a ich cały zespół ulokowano w gmachu szkoły przy alei Batorego. Tłumacze pracowali od godziny 9.00 do 16.00⁵⁹.

W dokumentach tych po raz pierwszy użyto określenia „dyrektor nauk” w odniesieniu do stanowiska zajmowanego przez płk. Faury'ego zamiast dotychczasowego „szef nauczycielskie-

⁵⁸ CAW, Oddział III Szt. Gen., sygn. I.303.5.133, Rozkaz o ustaleniu kompetencji Komendanta i Dyrektora Nauk Szkoły Sztabu Generalnego, MSWojsk Szt. Gen Oddział III.L.11560/Reg. z 29.10.1921 r.

⁵⁹ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, Rozkaz dzienny nr 70 z 18.11.1921 r.

go personelu francuskiego”. Stanowisko *Dyrektor Nauk (przejęciowo wyższego oficera francuskiego) jako pomocnika Komendanta* (a nie dowódcy Szkoły) oraz zastępcy komendanta Szkoły (którym jest z reguły *Dyrektor Nauk (art. III. p.10)* zostało wprowadzone 11 lipca 1922 roku w *Tymczasowym statucie Wyższej Szkoły Wojennej* (art. III. p. 8a)⁶⁰. Był to dokument okresowy, ponieważ miał obowiązywać do chwili wyjazdu z Polski oficerów francuskich.

Wysięk płk. Louisa Faury’ego został doceniony przez władze francuskie. 2 grudnia 1921 roku o godz. 12.30 w sali wykładowej kursu doszkolenia Szkoły przy alei Batorego szef Francuskiej Misji Wojskowej gen. Henri Niessel udekorował płk. Louisa Faury’ego Krzyżem Oficerskim Legii Honorowej. W uroczystości uczestniczyli: cały korpus oficerów francuskich, korpus polski, dowództwo i asystenci, słuchacze dwóch kursów oraz rodzina pułkownika⁶¹. Także Naczelny Wódz dekretem z 26 stycznia 1922 roku przyznał płk. Faury’emu Krzyż Srebrny Orderu Wojskowego *Virtuti Militari* za udział w wojnie polsko-sowieckiej⁶².

Wykładowcy francuscy w trakcie III kursu kształcili nie tylko polskich oficerów słuchaczy i asystentów, lecz także sami pogłębiali wiedzę. Pułkownik Faury dużą wagę przykładając do budowy potencjału dydaktycznego uczelni przez podnoszenie kompetencji francuskiej kadry dydaktycznej. Wykładowcy mieli obowiązek stałego zdobywania nowej wiedzy oraz doskonalenia metod i technik kształcenia słuchaczy. Pod kierownictwem pułkownika wszyscy wykładowcy i asystenci studiowali kampanie cesarza Napoleona I, taktykę swoich broni i służby oraz zmiany w europejskiej sztuce wojennej wynikające z zastosowania nowoczesnych środków walki. Faury dbał o dobre przygotowanie merytoryczne i metodyczne do wykładów, ćwiczeń i podróży taktycznych, uważał bowiem, że od tego zależy intelektualny rozwój polskich oficerów słuchaczy. Jego żywiołem były podróże taktyczne i ćwiczenia w terenie. Podczas zajęć praktycznych zmuszał słuchaczy do wykorzystywania wiedzy zdobytej podczas studiów oraz inspirował ich do myślenia na przykładzie studiowania *cas concrets*, konkretnych przykładów z historii wojen, oraz do oceny topograficzno-taktycznej terenu w celu stworzenia tzw. odcinków terenowych – dla batalionu, pułku, dywizji.

W czasie kształceniu najważniejszą rolę odgrywały ćwiczenia w terenie. W 1922 roku słuchacze III kursu odbyli: dwudniowe ćwiczenia mostowe w Modlinie, pięciodniowe ćwiczenia na szczeblu dywizji w okolicach Modlina i Ciechanowa, siedmiodniowe ćwiczenia (połowa rocznika) z kursem doszkolenia na szczeblu armii w okolicach Elsenau (Olszanowo)–Bydgoszcz, trzydniowe strzelanie artyleryjskie w Obozie Szkolnym Artylerii w Toruniu, sześciiodniowe ćwiczenia (połowa rocznika) z kursem doszkolenia na szczeblu armii w okolicach Wilno–Mołodeczno–Lida oraz dwa ćwiczenia topograficzne dla połowy rocznika w czasie ćwiczeń armii⁶³.

Podróże taktyczne były praktycznym sprawdzianem słuchaczy i wykładowców. Pozwalały wykładowcom oceniać przydatność każdego słuchacza do pełnienia służby na stanowisku ofi-

⁶⁰ Dziennik Rozkazów nr 28/1922r. z 11.07.22 r. poz. 409; CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.192, Wykładowcy Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego/Szkoły Sztabu Generalnego. W wykazie używa się nazwy dyrektor nauk, ponieważ wykaz został sporządzony w 1928 r.

⁶¹ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, Rozkaz dzienny nr 73 z 03.12.1921 r.; CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.100, *Rozkaz oficerski nr 8 z 1.12.1921 r.*

⁶² Dziennik Personalny nr 1 z 26.01.1922 r., s.11, L. nr krzyża 27, dekret nr 2956.

⁶³ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.497, *Zestawienie podróży taktycznych.*

cera Sztabu Generalnego. Każdy oficer musiał praktycznie rozwiązywać sytuacje stworzone przez profesorów francuskich na potrzeby szkoleniowe. Pułkownik Faury organizował podróże najczęściej na kierunku północnym i południowym. W lipcu i sierpniu 1922 roku słuchacze III kursu uczestniczyli w podróży taktycznej północnej, północno-wschodniej i południowej⁶⁴.

Wydarzenia wojenne września 1939 roku potwierdziły prawidłowość wyboru kierunków podróży przez płk. Faury'ego. Widział on, jako Francuz, zagrożenie Polski ze strony Niemiec, w odróżnieniu od polskich naczelnych władz wojskowych, które wroga upatrywały w Rosji sowieckiej, a swoje bezpieczeństwo oparły na sojuszu z Francją. Liczyły na siłę sojusznika, ale zapomniały o odległościach dzielących oba państwa i ich rozbieżnych interesach, a także zaniedbały budowy własnej potęgi.

Wykładowcy zdawali swój „egzamin” przed słuchaczami i dyrektorem nauk płk. Louisem Fauryem. To właśnie on decydował o przedłużeniu kontraktu z francuskimi wykładowcami w zależności od jakości prowadzonych przez nich zajęć. W ocenie kpt. Romeyki *Ekipa profesorska składała się z 25 starszych oficerów o dużym doświadczeniu bojowym, specjalistów różnych broni i służb*. Na ich czele stał płk Louis Faury: *był on dla nas i dla wszystkich późniejszych słuchaczy „profesorem-tatą”. Jego wykłady, a przede wszystkim omówienia ćwiczeń, nigdy niepowtarzające się, zawsze dostosowane do „cas concrets”, mimo pewnej monotonii głosu porывały żywością logiki, prostych, jasnych wywodów i całkowicie przykuwały naszą uwagę. Był to profesor, którego nie tyle „słuchano”, ile się w niego „wstuchiwno” [...]* Nasz „papa Faury” był ponadto głębokim psychologiem. *Jego podejście do słuchacza, przyjazne, wnikliwe, naprowadzające, cechowała, co ważniejsze, kompletna bezstronność, podchwytiliwość, złośliwa krytyka lub surowe wykazywanie błędów były mu obce*⁶⁵.

Krytycznie ocenił natomiast ppłk. Matheya: *Nieco nieszczęśliwą i dość komiczną postacią był jedynie profesor taktyki saperów, major Mathei; nazwaliśmy go „Maciejem”. Niestety, takim sobie „Maciejem” był istotnie, toteż w latach następnych wszystkich w jego rodzaju nazywano w WSwoj. starym, tradycyjnym imieniem „Maciej”*⁶⁶.

Relacje między słuchaczami III kursu Szkoły a zespołem francuskich wykładowców były życzliwe, a nawet partnerskie: *Na ogół wszyscy okazywali nam wiele sympatii, nie byli złośliwi lub podchwytiliwi, cechowała ich głębokie oddanie sprawie nauczania. Niekiedy starali się zbliżyć do nas na stopie przyjacielskiej, niektórzy odznaczali się przy tym dużym poczuciem humoru*⁶⁷.

Proces kształcenia Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego był wspierany przez bibliotekę wojskową Szkoły, powołaną 9 lutego 1920 roku. Jej zasób (1097 woluminów) zapoczątkowały książki pozostałe po zaborcy rosyjskim, ale były też wydawnictwa z byłych bibliotek austriackich i niemieckich⁶⁸. Biblioteka działała, podobnie jak biblioteki dowództw okręgów generalnych, na podstawie *Statutu organizacyjnego bibliotek wojskowych*⁶⁹, *Praktycznych*

⁶⁴ CAW, WSwoj., sygn. I.340.1.502, *Materiały z podróży taktycznej w 1922 r.*

⁶⁵ M. Romeyko, *Przed i po maju*, op.cit., s. 119–120.

⁶⁶ Ibidem, s. 121.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ CAW, Oddział III Sztabu Generalnego, sygn. I. 303.5.206, *Raport z wizytacji Bibliotek Wojskowych DOK i Biblioteki Wyższej Szkoły Wojennej*.

⁶⁹ Dziennik Rozkazów Wojskowych 1919, nr 97, poz. 4096.

CENTRALNE ARCHIWUM WOJSKOWE

Podróż taktyczna III kursu Szkoły Sztabu Generalnego w okolicy Poznania

wskazówek dla kierowników bibliotek wojskowych⁷⁰ oraz *Regulaminu bibliotek wojskowych*⁷¹. Merytoryczny nadzór nad placówką sprawowała Centralna Biblioteka Wojskowa. Biblioteka gromadziła druki zwarte i ciągłe ze wszystkich dyscyplin wiedzy uprawianych w Szkole Sztabu Generalnego, z uwzględnieniem wydawnictw z dziedziny nauk wojskowych, np. w 1922 roku za pośrednictwem Francuskiej Misji Wojskowej zakupiono we Francji dla Szkoły najwybitniejsze 104 dzieła z tej dziedziny w 148 tomach⁷².

Wzbogacanie zasobu odbywało się drogą pozyskiwania materiałów bibliotecznych z Centralnej Biblioteki Wojskowej, darowizn od osób wojskowych lub prywatnych oraz zakupów z funduszy przyznanych jednorazowo przez Ministerstwo Spraw Wojskowych na założenie biblioteki, corocznego ryczałtu przeznaczonego przez ministerstwo na uzupełnienie biblioteki oraz pieniędzy uzyskanych z opodatkowania się oficerów, profesorów i elewów Szkoły Sztabu Generalnego⁷³ na rzecz biblioteki. Od 1923 roku Szkoła otrzymywała z Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego *jeden egzemplarz z oficjalnych wydawnictw wojskowych*⁷⁴. Zasady gromadzenia i uzupełniania zbiorów biblioteki wojskowej wynikały z jej funkcji jako biblioteki uczelnianej, a przede wszystkim z zadań dydaktycznych

⁷⁰ CAW, Oddział III Naukowo-Szkoleniowy Sztabu MSWojsk 1919–1921, sygn. I.300.8.3, *Sprawozdanie za lata 1918-1924*.

⁷¹ Dziennik Rozkazów MSWojsk 1922, nr 4, poz. 82.

⁷² CAW, Oddział III Sztabu Generalnego, sygn. I.303.5.206.

⁷³ Dziennik Rozkazów MSWoj. nr 3, poz. 42 z 9.02.1920 r.

⁷⁴ Dziennik Rozkazów MSWoj. nr 36, poz. 462 z 25.09.1923 r.

i usługowych. Przy bibliotece utworzono czytelnię, w której słuchacze mogli pogłębiać swoją wiedzę przez studiowanie dostępnej prasy i literatury fachowej. Słuchaczom udostępniano także mapy i skrypty niezbędne do wykładów i ćwiczeń oraz samokształcenia.

Dowódca Szkoły Sztabu Generalnego w piśmie z 13 grudnia 1921 roku do Oddziału III Sztabu Generalnego pisał o niedomaganiach biblioteki Szkoły. Podkreślił, że w wyższej szkole wojskowej nie może funkcjonować biblioteka bez etatu bibliotekarza. Jego brak zmusza dowódcę Szkoły do wyznaczania do pracy w bibliotece nieprzygotowanych oficerów. W 1921 roku obowiązki te wykonywał tłumacz, który ze względu na swoje podstawowe zadania musiał uczestniczyć w zajęciach prowadzonych przez wykładowców francuskich oraz tłumaczyć prace słuchaczy i opracowania wykładowców do polskich skryptów. Odejście tłumacza z wojska na początku 1922 roku oraz zwiększenie liczby słuchaczy Szkoły zmusiło dowództwo do pełnienia tych obowiązków. Prawidłowe funkcjonowanie biblioteki wymagało także jak najszybszego wyposażenia jej w odpowiednie szafy do przechowywania książek, czasopism i map.

Dowódca przekazał Oddziałowi III Sztabu Generalnego alarmujący meldunek bibliotekarza Szkoły, że Instytut Wojskowo-Geograficzny nie przysłał do uczelni zamawianej liczby map, niezbędnych w podróży taktycznych, ćwiczeniach w terenie i zajęciach w salach oraz do nauki geografii wojskowej. Uznał, że decyzja Instytutu Wojskowo-Geograficznego o przydziale jednej mapy na czterech oficerów Szkoły uniemożliwia ich samodzielną pracę.

Od 13 lutego 1921 roku obowiązki pomocnika bibliotekarza pełnił kpr. Jan Skoczyński⁷⁵. W wyniku interwencji dowódcy 1 marca 1922 roku został skierowany do Szkoły por. Edmund Lamparski z 36 Pułku Piechoty do wykonywania obowiązków bibliotekarza⁷⁶.

21 grudnia 1920 roku kierownika biblioteki zaczęła wspierać rada biblioteczna. Jej zadaniem było przedstawianie kierownikowi biblioteki wykazu książek potrzebnych słuchaczom do nauki, wskazówek bibliograficznych dotyczących zakupu literatury wojskowej, propozycji do układania preliminarza budżetu bibliotecznego oraz ogólnych potrzeb bibliotecznych⁷⁷. W 1921 roku do rady tej zostali wybrani: przewodniczący – płk. Szt. Gen. Józef Kalicki; członkowie – mjr Szt. Gen. Jan Hyc, kpt. Szt. Gen. Aleksander Pragłowski, mjr Szt. Gen. Stanisław Wecki (kursu doszkolenia) i kpt. Henryk Romiszowski (III kurs)⁷⁸. Doprowadzili oni do wydłużenia czasu pracy biblioteki i czytelnicy – stały się one dostępne od rana do wieczora – oraz usprawnili zakup książek polecanych przez wykładowców. W *Preliminarzu Szkoły Sztabu Generalnego na lata 1922–1923* przewidziano na wydatki biblioteki 856 000 Mk, natomiast na potrzeby biblioteki Wyższej Szkoły Intendentury aż 3 600 000 Mk. Było to spowodowane brakiem literatury intendenckiej w zasobach bibliotek podległych Ministerstwu Spraw Wojskowych. Dlatego na zakup podręczników zaplanowano 480 000 Mk, na książki naukowe 240 000 Mk, a na czasopisma 240 000 Mk. Pewną część tych pieniędzy przeznaczono na redagowanie działu intendenckiego przy „Bellonie”⁷⁹.

⁷⁵ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, Rozkaz nr 20 z 13.02.1922 r.

⁷⁶ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, Rozkaz dzienny nr 14 z 1.03.1922 r.

⁷⁷ Dziennik Rozkazów MSWoj. nr 48. poz. 997 z 21.12.1920 r.

⁷⁸ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.40, Rozkaz dzienny nr 75 z 17.12.1921 r.

⁷⁹ CAW, WSWoj., sygn. I.340.1.801, Preliminarz Szkoły Sztabu Generalnego na 1922–1923, (L.dz.1086/T) z 12.04.1922 r.

Trzyletnie działanie Szkoły Sztabu Generalnego, wzrastające zapotrzebowanie Wojska Polskiego na oficerów Sztabu Generalnego, rozbudowanie bazy wykładowej i mieszkaniowej, udoskonalenie systemu kształcenia i rozwój ilościowo-jakościowy kadry dydaktycznej uczelni pozwoliły ministrowi spraw wojskowych gen. dyw. Kazimierzowi Sosnkowskiemu na przemianowanie Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego w Warszawie na Wyższą Szkołę Wojenną. Uczynił to 16 sierpnia 1922 roku rozkazem Oddziału III Sztabu Generalnego nr 1625 Szk.Tj., z terminem wstecznym od 1 września 1921 roku, o *typie i organizacji wewnętrznej naukowej i pokojowej*⁸⁰. Rozkaz ten formalnie regulował przejście wyższej uczelni wojskowej typu wojennego, tj. Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego powstałej 28 września 1919 roku⁸¹, na typ i organizację wewnętrzną i naukową, pokojową, jako Wyższa Szkoła Wojenna⁸². Zmianę tę wprowadzono po 17 miesiącach od podpisania traktatu pokojowego w Rydze między Polską a sowieckimi republikami Rosji i Ukrainy. Tym samym od stycznia 1921 roku zaprzestano nieformalnego używania nazwy Szkoła Sztabu Generalnego bez zmiany typu i organizacji wewnętrznej, tylko z małymi korektami w programie dydaktycznym uczelni.

Podstawę organizacyjną Wyższej Szkoły Wojennej typu pokojowego stanowił *Tymczasowy statut Wyższej Szkoły Wojennej* opublikowany w Dzienniku Rozkazów nr 28 z 11 lipca 1922 roku⁸³. Miał on obowiązywać od chwili ogłoszenia aż do odejścia ze Szkoły francuskiego dyrektora nauk i wykładowców z Francji. Minister spraw wojskowych polecił komendantowi Wyższej Szkoły Wojennej opracować regulamin wewnętrzny Szkoły, a w nim określić wewnętrzną organizację uczelni na podstawie jego zaleceń dotyczących programu naukowego, opublikowanego etatu Szkoły oraz przyznanej jej lokalizacji⁸⁴.

Przemianowanie 16 sierpnia 1922 roku Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego w Warszawie na Wyższą Szkołę Wojenną z datą wsteczną od 1 września 1921 roku usankcjonowało dotychczasowe zmiany w organizacji tej uczelni oraz normowało naukę słuchaczy na dwuletnim kursie 1921/1923. Słuchacze III kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego od tej pory stali się formalnie oficerami słuchaczami II kursu normalnego Wyższej Szkoły Wojennej.

Ostatecznie zażegnano też konflikt polskiego dowódcy Szkoły z francuskim dyrektorem nauk, 1 września 1922 roku bowiem mianowano komendantem Szkoły Wojennej gen. dyw. Aureliego Serdę-Teodorskiego, dotychczasowego zastępcę dowódcy Okręgu Korpusu nr VII w Poznaniu⁸⁵. Gen. dyw. Gustaw Zygałowicz od 1 stycznia 1923 roku objął Dowództwo Okręgu Korpusu nr VIII w Toruniu⁸⁶.

Absolwentom II kursu normalnego 1921/1923 Wyższej Szkoły Wojennej (byłego III kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego) 1 października 1923 roku wręczono dyplomy naukowe oficerów Sztabu Generalnego i przydzielono ich na stanowiska oficerów Sztabu Generalnego (tab. 4).

⁸⁰ Dziennik Rozkazów nr 33 z 16.08.1922 r. został podpisany w zastępstwie Ministra Spraw Wojskowych gen. dyw. Kazimierza Sosnkowskiego przez gen. dyw. Władysława Sikorskiego.

⁸¹ Wojenna Szkoła Sztabu Generalnego powstała rozkazem Ministra Spraw Wojskowych, ogłoszonym w dodatku tajnym do Dziennika Rozkazów Wojskowych nr 10.T. z 28.IX.1919, poz. 93, 94.

⁸² Dziennik Rozkazów nr 33 z 16.08.1922 r. poz. 476.

⁸³ Dziennik Rozkazów nr 28 z 11.07.1922 r. poz. 409.

⁸⁴ Dziennik Rozkazów nr 33 z 16.08.1922 r. poz. 476.

⁸⁵ Dziennik Personalny nr 36 z 30.09.1922 r., dekret Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza L.38823/V.G. z 22.09.1922 r.

⁸⁶ Dziennik Personalny nr 36 z 30.09.1922 r., dekret Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza L.37654/V.G. z 22.09.1922 r.

Tabela 4. Przydział absolwentów II kursu Wyższej Szkoły Wojennej 1921/1923:

Lp.	Stopień	Nazwisko i imię	Przydział
1	Mjr Szt. Gen.	Bigo Jan	(n.e.)* 4 Pułk Artylerii Polowej na szefa Sztabu 6 Dywizji Piechoty
2	Kpt. Szt. Gen.	Borawski Zygmunt	(n.e.) 1 Dywizjon Samochodowy do 28 Dywizji Piechoty na pierwszego oficera sztabowego
3	Rtm. Szt. Gen.	Chrzastowski Zdzisław	(n.e.) 1 Pułk Strzelców Konnych do Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV Łódź
4	Por. dypl.	Czerwonka Janusz	(n.e.) 52 Pułk Piechoty do Wojskowego Instytutu Geograficznego
5	Kpt. Szt. Gen.	Czyrko Władysław	(n.e.) 11 Pułk Piechoty do Oddziału III Sztabu Generalnego
6	Kpt. Szt. Gen.	Duch Jan	(n.e.) 69 Pułk Piechoty do Oddziału V Sztabu Generalnego.
7	Kpt. Szt. Gen.	Duch Kazimierz	(n.e.) 1 Pułk Strzelców Podhalańskich do Biura Szefa Administracji
8	Rtm. Szt. Gen.	Żuchowski Włodzimierz	(n.e.) 5 Pułk Ułanów na asystenta Wyższej Szkoły Wojennej
9	Mjr Szt. Gen.	Englich Jerzy	(n.e.) 6. Pułk Artylerii Ciężkiej do Inspektoratu Armii V Lwów
10	Mjr Szt. Gen.	Fleszar Alfred	(n.e.) 39 Pułk Piechoty do Oddziału IV Sztabu Generalnego
11	Por. dypl.	Gawroński Stanisław	(n.e.) 2 Pułk Wojsk Kolejowych do Dowództwa Okręgu Korpusu nr III Grodno
12	Kpt. Szt. Gen.	Grabiański Stanisław	(n.e.) 73 Pułk Piechoty do Oddziału II Sztabu Generalnego
13	Kpt. Szt. Gen.	Gruszka Józef	(n.e.) 1 Pułk Strzelców Podhalańskich do Oddziału I Sztabu Generalnego
14	Kpt Szt. Gen.	Grudzień Jan	(n.e.) 73 Pułk Piechoty do Dowództwa Okręgu Korpusu nr II Lublin
15	Rtm. Szt. Gen.	Halik Tadeusz	(n.e.) 1 Pułk Szwoleżerów na szefa sztabu 1 Brygady Jazdy
16	Por. dypl.	Harland Władysław	(n.e.) 22 Pułk Piechoty do Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV Łódź
17	Mjr Szt. Gen.	Horoch Seweryn	(n.e.) 12 Pułk Artylerii Polowej na szefa sztabu 13 Dywizji Piechoty
18	Por. dypl.	Izdebski Edward	(n.e.) 1 Pułk Strzelców Podhalańskich do Oddziału II Sztabu Generalnego
19	Kpt. Szt. Gen.	Janiszewski Lucjan	(n.e.) 22 Pułk Piechoty do Oddziału I Sztabu Generalnego

Sztuka wojenna

20	Por. dypl.	Kaiser Józef	(n.e.) 4 Pułk Artylerii Polowej do 4 Dywizji Piechoty na oficera sztabowego piechoty dywizyjnej
21	Rtm. Szt. Gen.	Kalinowski Edward	(n.e.) 4 Pułk Ułanów do 4 Pułk Ułanów
22	Por. dypl.	Kolnarski Antoni	(n.e.) 81 Pułk Piechoty do Oddziału II Sztabu Generalnego
23	Kpt. Szt. Gen.	Kotarba Benjamin	(n.e.) 37 Pułk Piechoty do Oddziału I Sztabu Generalnego
24	Ppłk Szt. Gen.	Kowalski Wincenty	(n.e.) 1 Pułk Artylerii Polowej do Inspektoratu Armii 1 – pierwszy referent
25	Kpt. Szt. Gen.	Krajewski Alfred	(n.e.) 2 Pułk Piechoty do Biura Ścisłej Rady Wojennej
26	Kpt. Szt. Gen.	Krogulski Władysław	(n.e.) 58 Pułk Piechoty do Szkoły Oficerskiej dla Podoficerów w Bydgoszczy
27	Por. dypl.	Kozolubski Juliusz	(n.e.) 4 Pułk Piechoty do Wojskowego Instytutu Geograficznego
28	Kpt. Szt. Gen.	Kułakowski Marian	(n.e.) 10 Pułk Artylerii Ciężkiej do Departamentu X Ministerstwa Spraw Wojskowych
29	Ppłk	Kwiatkowski Tadeusz	(n.e.) 17 Pułk Piechoty do Oddziału III Sztabu Generalnego
30	Kpt. Szt. Gen.	Lenczowski Karol	(n.e.) 3 Pułk Piechoty do Oddziału I Sztabu Generalnego
31	Kpt. Szt. Gen.	Michalik Lucjan	(n.e.) 5 Pułk Piechoty do Dowództwa Okręgu Korpusu nr III Grodno
32	Kpt. Szt. Gen.	Mikiewicz Bolesław	(n.e.) 11 Pułk Piechoty do 58 Pułku Piechoty
33	Kpt. Szt. Gen.	Miszewski Antoni	(n.e.) 9 Pułk Piechoty do 68 Pułku Piechoty
34	Kpt. Szt. Gen.	Osostowicz Zbigniew	(n.e.) 38 Pułk Piechoty do Dowództwa Okręgu Korpusu nr VI Lwów
35	Kpt. Szt. Gen.	Orski Jerzy	(n.e.) 1 Dywizjon Artylerii Konnej do Oddziału III Sztabu Generalnego.
36	Kpt. Szt. Gen.	Pajączkowski Jerzy	(n.e.) 2 Pułk Artylerii Polowej do Dowództwa Okręgu Korpusu nr X Przemysł
37	Mjr Szt. Gen.	Pawłowicz Czesław	(n.e.) 2 Pułk Saperów do Oddziału IV Sztabu Generalnego
38	Mjr Szt. Gen.	Pełczyński Tadeusz	(n.e.) 69 Pułk Piechoty do Szkoły Podchorążych w Warszawie
39	Ppłk. Szt. Gen.	Pietras Wojciech	(n.e.) 18 Pułk Artylerii Polowej, przydział nastąpi osobno
40	Mjr Szt. Gen.	Porczyński Witosław	(n.e.) 3 Pułk Ułanów do Departamentu II Ministerstwa Spraw Wojskowych

III kurs Wojennej Szkoły...

41	Mjr Szt. Gen.	Przyjałkowski Zdzisław	(n.e.) 21 Pułk Piechoty do Biura Ścistej Rady Wojennej
42	Kpt. Szt. Gen.	Rajchman Henryk	(n.e.) 5 Pułk Piechoty do 61 Pułku Piechoty
43	Kpt. Szt. Gen.	Ring Kazimierz	(n.e.) 4 Pułk Piechoty do Dowództwa Okręgu Korpusu nr IX Brześć nad Bugiem
44	Kpt. Szt. Gen.	Romeyko Marian	(n. e.) 3 Pułk Lotniczy do Oddziału II Sztabu Generalnego
45	Kpt. Szt. Gen.	Romiszowski Henryk	(n.e.) 28 Pułk Artylerii Polowej do Oddziału III Sztabu Generalnego
46	Kpt. Szt. Gen.	Rybotycki Tomasz	(n.e.) 82 Pułk Piechoty do Oddziału II Sztabu Generalnego
47	Mjr Szt. Gen.	Słonimski Marian	(n.e.) 3 Pułku Ułanów do Generalnego Inspektoratu Jazdy
48	Kpt. Szt. Gen.	Stępniewski Jerzy	(n.e.) Pułk Artylerii Najcięższej do Dowództwa Okręgu Korpusu nr III Grodno
49	Kpt. Szt. Gen.	Strażyc Marian	(n.e.) 71 Pułk Artylerii Polowej do Dowództwa Okręgu Korpusu nr VIII Toruń
50	Mjr Szt. Gen.	Szafran Jarosław	(n.e.) 13 Pułk Piechoty na szefa Sztabu 10 Dywizji Piechoty
51	Kpt. Szt. Gen.	Szewczyk Jan	(n.e.) Pułk Artylerii Najcięższej do Oddziału II Sztabu Generalnego.
52	Kpt Szt. Gen.	Szulisławski Mieczysław	(n.e.) 35 Pułk Piechoty do Obóz Szkolnego Wojsk Łączności Zegrze
53	Mjr Szt. Gen.	Szyszko Zygmunt	(n.e.) 62 Pułk Piechoty do Oddziału V Sztabu Generalnego
54	Por. dypl.	Tokarz Tadeusz	(n.e.) 2 Pułk Piechoty do Dowództwa Okręgu Korpusu nr IX Brześć nad Bugiem
55	Kpt. Szt. Gen.	Wasilewski Tadeusz	(n.e.) 22 Pułk Piechoty do Biura Ścistej Rady Wojennej
56	Por. dypl.	Weinreb Gustaw	(n.e.) 10 Dywizjon Taborów do Biura Szefa Administracji
57	Kpt. Szt. Gen.	Quirini Eugeniusz	(n.e.) 34 Pułk Piechoty do Oddziału III Sztabu Generalnego
58	Kpt. Szt. Gen.	Wiloch Stanisław	(n.e.) 21 Pułk Piechoty do Szkoły Podchorążych w Warszawie
59	Kpt. Szt. Gen.	Zawisza Jerzy	(n.e.) 2 Pułk Artylerii Polowej na asystenta Wyższej Szkoły Wojennej
60	Rtm. Szt. Gen.	Żorawski Zdzisław	(n.e.) 12 Pułk Ułanów do Centrum Szkolenia Jazdy Grudziądz (wykładowca)**

* n.e. – nadetatowy

** Dziennik Personalny nr 63 z 27.09.1923 r., 585–586. Lista absolwentów II kursu normalnego 1921/1923 Wyższej Szkoły Wojennej. W. Chocianowicz (W 50-lecie powstania Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie, Londyn 1969, s. 325–327) podaje, że kurs ukończyło 59 oficerów.

Prymusem kursu został kpt. Szt. Gen. Karol Lenczowski, drugą lokatę uzyskał kpt. Szt. Gen. Mieczysław Szulistański, a trzecią mjr Szt. Gen. Zdzisław Przyjałkowski⁸⁷.

O randze Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego decydowali jej absolwenci, wielu przeszło do historii wojska i Polski. Swoimi sukcesami wystawili oni najlepszą ocenę francuskim i polskim wykładowcom. W ciągu dwóch lat III kurs Szkoły ukończyło wielu wybitnych oficerów, między innymi gen. bryg. Tadeusz Pełczyński – zastępca dowódcy Armii Krajowej, gen. dyw. Zygmunt Bohusz-Szyszko – generalny inspektor sił zbrojnych, gen. bryg. Zdzisław Przyjałkowski – dowódca „Grupy Operacyjnej Przyjałkowskiego”, płk dypl. Jerzy Englisch – szef Oddziału II Sztabu Głównego WP, ppłk dypl. pil. Marian Romeyko – attaché wojskowy w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Rzymie.

Zakończenie

Wojna polsko-sowiecka stała się początkiem drogi do klęski 1939 roku. Wytworzyła przekonanie o potędze jazdy na wschodnich terenach Europy, rozwinęła *nadmierną ufność w siebie, wiarę w improwizację, niechęć do planowania, wreszcie lekceważenie przeciwnika*⁸⁸.

Barierami, które hamowały lub utrudniały proces kształcenia słuchaczy III kursu Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego, były: brak strategicznej wizji rozwoju wyższego szkolnictwa wojskowego w Polsce, spóźnione regulacje prawne dotyczące funkcjonowania wyższej uczelni wojskowej, słabość gospodarcza i wojskowa Polski, brak ciągłości tradycji uczelni, brak wykładowców polskich, nieodpowiednia baza dydaktyczna i socjalno-bytowa uczelni, zróżnicowany poziom wykształcenia słuchaczy, brak w wojsku jednolitego *esprit de corps*, nieukształtowana kategoria dobra wspólnego społeczeństwa oraz romantyczne podchodzenie do rzeczywistości.

Szkoła Sztabu Generalnego była instytucją kształcącą. Stworzony przez płk. Faury'ego system działania Szkoły został ukierunkowany na rozwijanie i zoptymalizowanie potencjału dydaktycznego uczelni przez maksymalne wykorzystanie obiektów dydaktycznych, zwiększenie liczby miejsc na pierwszym roku kształcenia i kursach specjalistycznych oraz aktywne zaangażowanie kadry.

Trudności w rozwijaniu Szkoły jej dowództwo pokonywało metodą adaptacji, a w końcu transformacji, co doprowadziło do utworzenia Wyższej Szkoły Wojennej. Szkoła dała przykład kreatywności i intelektualnego nonkonformizmu, potrafiła wyjść poza francuskie schematy kształcenia. III kurs Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego trwał od 14 listopada 1921 roku do 1 października 1923 roku i jest uznany w historiografii za tzw. II kurs normalny Wyższej Szkoły Wojennej. ■

⁸⁷ W. Chocianowicz, *W 50-lecie powstania...*, s. 325. Według innych źródeł prymusem był mjr Szt. Gen. Zdzisław Przyjałkowski.

⁸⁸ S. Żochowski, *O sztabie...*, op.cit., s. 35.